ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Araştırma Makalesi *Research Article* DOI: 10.62425/atauniad.1976058

Yeni Okurun Peşinde: Erken Cumhuriyet Dönemi Matbuatında Okuma Tartışmaları ve Kültürel Yönlendirme

In Pursuit of the New Reader: Reading Debates and Cultural Guidance in the Turkish Press of the Early Republican Period

Umut Açık[1]
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, Van, Türkiye

ÖZ

Bu çalışma, erken Cumhuriyet dönemi Türk matbuatında okumanın nasıl kamusal bir tartışma konusu hâline geldiğini ve "yeni okur"un bu tartışmalarda dile getirilen beklentiler doğrultusunda nasıl tasavvur edildiğini incelemektedir. Çalışmanın temel kaynaklarını *Vakit*'in 1930 tarihli "Ne Okuyacağız?", *Son Posta*'nın 1932 tarihli "Yeni Nesillere Ne Okutacağız?" ve *Cumhuriyet*'in 1936 tarihli "Niçin Kitab Okunmuyor?" soruşturmaları oluşturmaktadır. Bu soruşturmalar, Osmanlı döneminden erken Cumhuriyet'e uzanan kitap ve matbuat kültürü, Harf İnkılâbı, okuryazarlığın yaygınlaşması ve dönemin yayın politikalarından oluşan daha geniş bir bağlama yerleştirilmektedir. Tarihsel bağlamlandırma ile karşılaştırmalı tematik metin çözümlemesini bir arada kullanan çalışma, soruşturmalarda dile getirilen görüşleri kültürel repertuvar, Harf İnkılâbı öncesindeki edebî miras, tercüme, yeni neslin yetiştirilmesi, mektepler, aileler, kütüphaneler ve yayın piyasasıyla ilişkili olarak incelemektedir. Çalışma, dönemin "halk okumuyor" yakınmalarını doğrulamak yerine, okumayı kimin bir sorun olarak tanımladığını, okura hangi niteliklerin atfedildiğini ve bu sorunu çözme sorumluluğunun hangi kişi ve kurumlara yüklendiğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle gazete soruşturmaları yalnız dönemin okuma alışkanlıklarına ışık tutan kaynaklar olarak değil, kültürel yönlendirme ve okur kitlesi oluşturma çabalarının ifade edildiği metinler olarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Okuma Kültürü, Kültürel Otorite, Matbuat, Erken Cumhuriyet Dönemi

ABSTRACT

This study examines how reading became a subject of public debate in the Turkish press during the early Republican period and how the "new reader" was conceived through the expectations articulated in these debates. Its primary sources are Vakit's 1930 survey "What Shall We Read?", Son Posta's 1932 survey "What Shall We Teach the New Generations to Read?", and Cumhuriyet's 1936 survey "Why Aren't Books Being Read?" These surveys are situated within the broader context of book and print culture from the Ottoman period to the early Republic, the Alphabet Reform, the expansion of literacy, and the publishing policies of the period. Combining historical contextualization with comparative thematic textual analysis, the study examines the views expressed in the surveys in relation to cultural repertoire, the pre-reform literary heritage, translation, the upbringing of the new generation, schools, families, libraries, and the publishing market. Rather than validating contemporary complaints that "the public did not read," the study seeks to identify who defined reading as a problem, what qualities were attributed to readers, and which individuals and institutions were held responsible for addressing it. Newspaper surveys are therefore approached not only as sources that shed light on the reading habits of the period but also as texts that articulated efforts at cultural guidance and readership formation.

Keywords: Reading Culture, Cultural Authority, Press, Early Republican Period

Geliş Tarihi/Received 22.06.2026
Kabul Tarihi/Accepted 18.08.2026
Erken Görünüm Yayın Tarihi/Early Wiev Publication Date 05.10.2026
Sayı Yayın Tarihi / Issue Publication Date 16.10.2026

Sorumlu Yazar/Corresponding author: Umut Açık
E-mail: umutacik@anadolu.edu.tr
Cite this article: Açık, U. (2026). In Pursuit of the New Reader: Reading debates and cultural guidance in the Turkish Press of the Early Republican Period. *Journal of Ataturk*, 46, 92-107.
Atıf: Açık, U. (2026). Yeni okurun peşinde: Erken Cumhuriyet dönemi matbuatında okuma tartışmaları ve kültürel yönlendirme. *Atatürk Dergisi*, 46, 92-107.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Giriş: Okuma Eyleminin Toplumsal ve Tarihsel Çerçevesi

Bir toplum ne zaman "Ne Okuyacağız?" diye topluca tartışmaya başlar? Belki de bundan daha önemli olan ise insanların okumadığı bir durumda sorunun kitaba mı, okura mı, zamana mı, yoksa kitabın dolaşıma girdiği kültürel çevreye mi ait olduğudur. Ray Bradbury'nin *Fahrenheit 451*'de "kitaplarda hayal edemeyeceğimiz bir şeyler" bulunduğuna işaret eden cümlesi, kitabın yalnızca yazılı bir metin değil, insanın kendisini ve dünyayı anlamlandırmasına imkân veren bir tecrübe alanı olduğunu hatırlatmaktadır (Bradbury, 2018, s. 72). Bununla birlikte kitapların basılması ve ulaşılabilir hâle gelmesi, okuma eyleminin kendiliğinden yaygınlaşmasını garanti etmez. Schopenhauer'in de belirttiği gibi okuma, insanın kendi tecrübesinin sınırlarını aşarak başkalarının düşünceleriyle karşılaşmasını mümkün kılarken bu karşılaşmanın niteliği, metnin varlığı kadar okurun nasıl yetiştiğine ve kitapla nasıl bir ilişki kurduğuna da bağlıdır (Schopenhauer, 2025, s. 24). Kitabın mevcudiyeti ile onun gündelik hayatın sürekli bir parçası hâline gelmesi arasındaki mesafe, okumayı tarihsel ve toplumsal şartlar içerisinde anlam kazanan bir kültürel pratik olarak değerlendirmeyi gerektirmektedir. Kitabın toplumsal etkisi, taşıdığı düşüncelerin yanı sıra bu düşüncelerin hangi üretim ve dolaşım imkânları içerisinde okura ulaştığıyla da ilişkilidir. Matbaanın Avrupa'da yaygınlaşması, metinlerin daha hızlı çoğaltılmasını ve geniş coğrafyalara taşınmasını sağlayarak kitabı daha geniş bir kültürel dolaşımın parçasına dönüştürmüştür (Labarre, 1990, ss. 43-53). Ancak matbaanın tarihsel önemini yalnızca basılan kitap sayısındaki artışla açıklamak yeterli değildir. Matbu kültür, metinlerin daha istikrarlı biçimde yeniden üretilmesini, farklı nüshaların karşılaştırılmasını ve ortak düşünsel malzemenin birbirinden uzak okur çevrelerine ulaşmasını mümkün kılmıştır (Eisenstein, 2025, ss. 37-63). Okuma da yazılı sembollerin çözümlenmesinden ibaret olmayıp içinde gerçekleştiği toplumsal çevreye göre biçimlenen tarihsel bir faaliyettir (Fischer, 2020, ss. 1-36). Eğitim kurumları, kütüphaneler, yayıncılar, gazeteler ve ortak kültürel referanslar, okurun metinle karşılaşmasının niteliğini belirlemektedir. Her okuma eylemi okuru kendisinden önce oluşmuş kültürel bir hafızayla ilişkiye sokarken, bu hafızanın hangi metinlerden meydana geleceği de söz konusu kurumların seçme ve dolaşıma sokma faaliyetlerinden bağımsız değildir (Burke, 2001, ss. 13-15; Manguel, 2025, ss. 17-20). Matbaanın ve basılı metnin toplumsal sonuçları, bu nedenle teknik aracın kendi başına dönüştürücü olduğu varsayımıyla açıklanamaz. Matbu metnin etkisi, eğitim düzeyi, ekonomik imkânlar, okur çevreleri, yayıncılık piyasası, devlet denetimi ve kültürel otorite ilişkileri içerisinde şekillenmektedir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan süreçte belirleyici olan yalnızca matbaanın varlığı değil, bilginin kimler tarafından üretildiği, hangi metinlerin dolaşıma girebildiği, kimlerin bu metinlere erişebildiği ve okumanın hangi amaçlarla teşvik edildiğidir. Bu tarihsel süreklilik, erken Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan "Ne Okuyacağız?", "Yeni Nesillere Ne Okutacağız?" ve "Niçin Kitab Okunmuyor?" sorularının birdenbire doğmadığını, kitap, okur ve kültürel yönlendirme arasındaki daha eski ilişkilerin yeni siyasal ve toplumsal şartlar altında yeniden biçimlendiğini göstermektedir.

Erken Cumhuriyet döneminde harf değişikliği, kitlesel eğitim faaliyetleri ve yeni yurttaşlık anlayışı, kitap ile okur arasındaki ilişkiye farklı bir önem kazandırmıştır. Yeni yazının öğretilmesi ve okuryazarlığın yaygınlaştırılması, Cumhuriyet'in toplumsal dönüşüm programının başlıca unsurları arasında yer almakla birlikte harfleri tanımak, düzenli biçimde kitap okumakla aynı anlama gelmemektedir. Okuryazarlığın genişlemesi, okurun hangi metinlerle karşılaşacağı, okuma zevkinin nasıl geliştirileceği ve kitabın gündelik hayat içerisinde kalıcı bir ihtiyaç hâline nasıl getirileceği sorularını daha belirgin kılmıştır. Bu çalışmada "yeni okur" ifadesi, yalnızca yeni harfleri çözebilen kişiyi değil, millî ve evrensel bir kültür repertuvarıyla karşılaşması, kitaplar arasında seçim yapabilmesi ve okumayı süreklilik gösteren bir alışkanlığa dönüştürmesi beklenen okur idealini tanımlamaktadır. Yeni okur, devlet veya matbuat tarafından tek yönlü biçimde meydana getirilen sabit bir insan tipinden ziyade yazarların, öğretmenlerin, gazetecilerin, yayıncıların ve kültür kurumlarının farklı beklentiler yüklediği, nitelikleri tartışma içerisinde belirlenen bir kültürel öznedir. Bu idealin dönüşümü, 1930'lar boyunca yayımlanan üç gazete soruşturmasında takip edilebilmektedir. *Vakit*'in 1930 tarihli "Ne Okuyacağız?" anketi, yeni okurun hangi eserlerle karşılaşacağını ve kültürel repertuvarın hangi kaynaklardan besleneceğini gündeme taşımıştır. *Son Posta*'nın 1932'de yayımladığı "Yeni Nesillere Ne Okutacağız?" soruşturmasında odak, genç kuşakların hangi metinler aracılığıyla yetiştirileceğine kaymıştır. *Cumhuriyet*'in 1936 tarihli "Niçin Kitab Okunmuyor?" dizisinde ise seçilecek veya okutulacak kitaplardan çok, bütün eğitim ve yayın faaliyetlerine rağmen kitabın neden gündelik hayatın sürekli bir parçası hâline gelemediği sorgulanmıştır. Bu yön değişimi, kültürel repertuvarın belirlenmesinden yeni neslin pedagojik yönlendirilmesine, oradan da okuma alışkanlığının toplumsal ve maddi sınırlarının araştırılmasına kadar uzanmaktadır. Matbuat, bu süreçte yalnız mevcut sorunları kaydeden bir mecra değil, Cumhuriyet'in arzuladığı okurun niteliklerini tarif eden ve okuma alanındaki kültürel otoriteleri görünür kılan bir tartışma zemini olarak işlev görmüştür.

Erken Cumhuriyet dönemindeki okuma tartışmalarına ilişkin yakın tarihli çalışmalar, özellikle 1930 ve 1932

yıllarında düzenlenen anketlerin önemine dikkat çekmiştir. Murat Turan, Necati Tonga tarafından hazırlanan *Ne Okuyacağız? Yeni Nesillere Ne Okutacağız?* adlı eser üzerine yaptığı değerlendirmede, *Vakit* ve *Son Posta* anketlerinin kitap üretimi, eski eserlerin yeni harflerle yayımlanması, tercüme, kütüphane ve devlet desteği meselelerini birlikte gündeme getirdiğini belirtmektedir. Turan, anketlerin tanınmış yazar, gazeteci, eğitimci ve yayıncıların görüşlerini bir araya getirmesine rağmen halka sınırlı ölçüde yer verdiğine ve sorunun büyük ölçüde aydınlar tarafından tanımlandığına da dikkat çekmektedir. Bu önerilerin Halkevleri, tercüme faaliyetleri ve sonraki yayın politikalarıyla ilişkilendirilmesi, tartışmaların uzun vadeli yönünü anlamak bakımından önemlidir (Turan, 2026, ss. 698-701). Erol Gökşen ise gazete anketlerinin yalnızca görüşleri toplamadığını, kültürel gündemin oluşmasına, farklı fikirlerin karşılaşmasına ve kamuoyunun yönlendirilmesine hizmet eden bir gazetecilik biçimi meydana getirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte anketler elbette tarafsız veri kümeleri değildir. Soruların oluşturulması, katılımcıların seçimi ve cevapların gazeteler tarafından sunuluş biçimi, bu metinlerin anlamını belirlemektedir (Gökşen, 2023, ss. 154-161).

Bu çalışma, 1930 ve 1932 anketlerini *Cumhuriyet*'in 1936 tarihli soruşturmasıyla karşılaştırmalı olarak inceleyerek yeni bir okur kitlesi oluşturma arayışının eser seçimi, pedagojik yönlendirme ve okuma alışkanlığının yerleşmemesi etrafında nasıl dönüştüğünü araştırmaktadır. Tarihsel bağlamlandırma ile karşılaştırmalı tematik metin çözümlemesinin birlikte kullanıldığı çalışmanın temel kaynaklarını *Vakit*, *Son Posta* ve *Cumhuriyet* soruşturmaları oluşturmaktadır. Cevaplar kültürel repertuvar, eski edebî miras, tercüme, yeni nesil, mektep, aile, kütüphane, kitap piyasası ve devlet desteği temaları etrafında değerlendirilirken, anketlerin süreleri, katılımcı profilleri ve öne çıkan görüşleri de karşılaştırılmıştır. Okuryazarlık verileri, Talim ve Terbiye Kurulu kararları, 1934 tarihli Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu, Birinci Türk Neşriyat Kongresi ve *Akşam*'ın 1940 tarihli "Edebiyatta Yeniler mi Eskiler mi?" anketi ise üç temel soruşturmayı tarihsel ve kurumsal bağlamına yerleştiren tamamlayıcı kaynaklar olarak kullanılmıştır.

Yeni Okurun Tarihsel ve Kurumsal Zemini

Erken Cumhuriyet dönemindeki yeni okur arayışı, kitap üretimi ve okumanın Cumhuriyet'le başlayan yeni faaliyetler olduğu varsayımına dayandırılamaz. Osmanlı döneminde bilginin üretilmesi, çoğaltılması ve dolaşıma sokulması siyasi otorite, eğitim kurumları, dinî çevreler, kitap ticareti ve okurlar arasındaki ilişkiler içerisinde biçimlenmiştir. Müteferrika Matbaası'nın devlet desteği altında faaliyete geçmesi ve tarih, coğrafya, dil ve askerlik alanlarında eserlerin yayımlanması, matbu bilgi üretiminin başlangıçtan itibaren belirli bir toplumsal fayda anlayışıyla ilişkilendirildiğini göstermektedir (Sabev, 2006, ss. 179-232). Bununla birlikte matbaanın kuruluşu, yazma eser kültürünü ortadan kaldırmamış, yazmaların istinsahı, ciltlenmesi, satılması ve elden ele dolaşımı matbu kitapların yaygınlaşmaya başladığı dönemlerde de sürmüştür (Erünsal, 2013, ss. 165-167). XIX. yüzyılda bazı sahafların matbu kitap ticaretine yönelmesi, toptan satış yapması ve kitap bastırmaya başlaması, yazma eser birikimiyle gelişen yayıncılık arasında bağlantı kurmuştur. Özellikle 1840 sonrasında Takvimhâne-i Âmire'de kitap bastırılabilmesi ve 1857'de özel matbaalara izin verilmesi, sahafların basım ve dağıtım faaliyetlerindeki konumunu güçlendirmiştir (Erken, 2023, ss. 207-217).

Kütüphaneler de kitapların yalnızca muhafaza edildiği mekânlar değil, okura erişimin usul ve sınırlarının belirlendiği kurumlar olmuştur. Bazı vakıf kütüphanelerinde kitapların ödünç verilmesine izin verilirken bazılarında yalnız kütüphane içinde okunması şart koşulmuş, eserlerin geri dönüşünü güvenceye almak için kefil veya rehin talep edildiği de görülmüştür. Bu farklılıklar, kitaba erişim imkânlarının mevcut olmakla birlikte her kurumda aynı ölçüde geniş olmadığını göstermektedir. Koleksiyonların düzenli biçimde yenilenmesini sağlayacak bir satın alma sisteminin bulunmaması nedeniyle matbu eserler, vakıf kütüphanelerinde ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru belirgin bir yer edinebilmiştir (Erünsal, 2015, ss. 385, 440-454). Kıraathaneler ve benzeri kamusal mekânlar ise gazete, risale, kitap ve salnâmelerin bireysel okumanın ötesinde ortaklaşa takip edildiği çevreler meydana getirmiştir (Erken, 2023, ss. 235-236). Okurluk, bu bakımdan kişinin metinle baş başa kaldığı bir faaliyetten ibaret olmayıp metinlerin okunduğu, dinlendiği ve tartışıldığı toplumsal ilişkiler içerisinde biçimlenmiştir. XIX. yüzyılda özel matbaaların çoğalması ve gazete ile dergi yayıncılığının genişlemesi, matbu kültürün dolaşım alanını büyütmüş, devlet matbaaları ve sahafların yanında özel matbaacılar, kitapçılar, müvezziler ve kıraathaneler de bu dolaşımda rol üstlenmiştir. Ancak üretim ve dağıtım imkânlarının genişlemesi, aynı hızla sürekli bir okur topluluğu oluştuğu anlamına gelmemektedir. Üstelik matbuatın gelişmesi yayın üzerindeki denetimi de ortadan kaldırmamıştır. Encümen-i Teftiş ve Muayene ile 1892'de oluşturulan Tedkik-i Müellefat Komisyonu, Türkçe, Arapça ve Farsça eserlerle piyesleri inceleyen başlıca kurullar arasında yer almıştır (Demirel, 2007, ss. 89-100). Kurullar arasındaki yetki farklılıkları, aynı metnin gazetede tefrikasına izin verilirken kitap hâlinde basılmasının engellenmesi gibi uygulamalara yol açabilmiştir (Çoruk, 2017, ss. 45, 48, 81-82, 98).

Denetimin edebiyat, tarih, din ve eğitim gibi alanlara uzanması, devlet müdahalesinin yalnız yasaklama biçiminde değil, matbu üretimin konu ve yönelimlerini belirleme yoluyla da işlediğine işaret etmektedir. "Faydalı ve zararlı" yayınlar arasındaki ayrım, hangi eserlerin dolaşımda kalabileceğini tayin eden bu seçici düzenin parçası olmuştur (Demirel, 2007, s. 153; Erünsal, 2013, s. 209). Cumhuriyet'in devraldığı miras, dolayısıyla yalnız eski harfli eserlerden ve sınırlı bir okuryazar nüfustan oluşmamaktadır. Kitabın basılması, satılması ve kütüphanelerde korunması kadar belirli metinlerin teşvik edilip diğerlerinin sınırlandırılmasına ilişkin yerleşmiş uygulamalar da bu mirasa dâhildir. Cumhuriyet dönemindeki temel farklılaşma, kültürel yönlendirmenin ilk kez ortaya çıkmasında değil, yeni alfabe, kitlesel eğitim ve yurttaşlık anlayışı doğrultusunda daha geniş bir nüfusa yönelinmesinde aranmalıdır.

Yeni Harfler, Millet Mektepleri ve Okuryazarlıktan Okurluğa

Cumhuriyet döneminde kitap ve okur ilişkisindeki temel değişim, eğitim ve yazılı kültür aracılığıyla ulaşılmak istenen nüfusun genişlemesi sürecinde ortaya çıkmıştır. Eğitim, yalnız bilgi ve meslek kazandıran bir kurum değil, Cumhuriyet'in sürekliliğini sağlayacak yurttaşların yetiştirileceği başlıca alanlardan biri olarak değerlendirilmiştir. Millî eğitime ilişkin tartışmalar da okul teşkilatının teknik meselelerini aşarak Cumhuriyet'e uygun insan tipinin hangi değerlerle yetiştirileceği sorusuna bağlanmıştır (Yanardağ, 2018, ss. 387-388). Füsun Üstel'in "makbul vatandaş" kavramıyla gösterdiği üzere yurttaşlık, hukuki aidiyetin yanında medenilik, yurtseverlik ve gündelik davranışları içeren bir terbiye programı olarak tasarlanmıştır (Üstel, 2008, ss. 319-323). Okuma ve yazma, bireyin eğitim, kültür ve kamusal hayatla ilişki kurmasını sağlayacak temel araçlardan biri hâline gelmiştir. 1 Kasım 1928'de kabul edilen 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun, bu yönelimin en kapsamlı müdahalelerindendir (Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun, 1928). Yeni yazıyı kısa sürede geniş bir nüfusa öğretme çabasının merkezî bir devlet programına dönüşmesi, alfabe değişikliğinin ayırt edici yönlerinden biridir (Büyükboyacı, 2024, ss. 109-111). Bu değişim, eski metinlerin yeni harflerle yayımlanması, yeni okurlar için yeterli kitap hazırlanması ve yayın piyasasının yeni şartlara uyarlanması sorunlarını da beraberinde getirmiştir (Turan, 2026, ss. 692-696). Millet Mektepleri söz konusu bağlamda, yeni harflerin yetişkin nüfusa öğretilmesi amacıyla yürütülen programın başlıca kurumsal araçlarından biri olmuştur. 1929'dan itibaren açılan dershaneler, okuryazarlığı çocukların örgün eğitimiyle sınırlı olmaktan çıkararak yetişkinleri de kapsayan bir eğitim seferberliğine dönüştürmüştür. Yeni harflerin öğretilmesinin yalnızca temel okuma-yazma becerisi kazandırması değil, bireyin gündelik ve toplumsal hayatla ilişkisini yeniden düzenlemesi de beklenmiştir (Büyükboyacı, 2024, ss. 111–112). Bu seferberliğin hareket noktasını ise Cumhuriyet'in devraldığı okuryazarlık düzeyinin sınırları oluşturmuştur. 1927 Genel Nüfus Sayımı'nda Arap harfleriyle okuyabilenlerin oranı toplam nüfus içinde yüzde 8,61 olarak gösterilmiştir. Yedi yaşın altındaki nüfus çıkarıldığında bu oran yüzde 10,58'e yükselse de, aynı yaş grubunda erkeklerin yüzde 17,42'si okuyabilirken kadınlarda bu oran yüzde 4,63'te kalmıştır (Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1929, s. 22). 1935 sayımında ise altı yaş ve üzerindeki nüfusun yaklaşık yüzde 19,25'i okuryazar olarak kaydedilmiştir (Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, 1937, s. 201). Bununla birlikte iki sayım aynı ölçütlere dayanmamaktadır. 1927'de Arap harfleriyle "okumak bilme" sorgulanırken 1935'te yeni harflerle matbu bir yazıyı okuyabilme ve yazabilme birlikte ölçülmüştür. Yaş sınırının ve sorgulanan becerilerin değişmesi, doğrudan bir karşılaştırmayı güçleştirmektedir. Veriler yine de okuryazarlığın genişlemeye başladığını fakat 1930'ların ortalarında nüfusun büyük çoğunluğunun hâlâ okuma ve yazma bilmediğini ortaya koymaktadır. Bu gelişmeyi yalnız alfabe reformuna veya Millet Mekteplerine bağlamak yerine örgün eğitimin genişlemesi, yetişkin eğitimi ve sayımlardaki ölçüm farklılıklarıyla birlikte değerlendirmek gerekir.

Nüfus sayımlarında kişilerin okuma yazma bilip bilmediğinin kaydedilmesi, bu becerinin ne sıklıkla kullanıldığını veya düzenli bir okuma alışkanlığına dönüşüp dönüşmediğini göstermemektedir. Harfleri tanımak ve kısa bir metni okuyabilmek, düzenli olarak kitap okuyan, metinler arasında seçim yapabilen ve okumayı gündelik hayatının parçası hâline getiren bir okur kitlesinin oluştuğunu tek başına kanıtlamaz. Millet Mektepleri temel okuryazarlığın yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır. Bununla birlikte edinilen becerinin kalıcı bir okuma pratiğine dönüşmesi, okura sunulacak eserlere ve yayın dünyasının doğan ihtiyaca vereceği karşılığa bağlıdır (Tonga, 2024, ss. 111-113). Bu nedenle *Vakit*'in, Harf İnkılâbı'nın üzerinden henüz iki yıl geçmişken "Ne Okuyacağız?" sorusunu gündeme taşıması, okuryazarlığın yaygınlaştırılması ile onu besleyecek kültürel repertuvarın oluşturulması arasındaki boşluğa işaret etmektedir. Bu çerçevede yeni okurun geçmişten hangi eserlerle buluşturulacağı, dünya edebiyatından hangi eserlerin tercüme edileceği ve yayınların farklı toplumsal kesimlere nasıl ulaştırılacağı, okuma yazma öğretiminin ötesine geçen seçme ve yönlendirme sorunları olarak belirginleşmiştir.

Ders Kitapları, Talim-Terbiye ve Kültürel Repertuvar

Okuryazarlığın okul ve yetişkin eğitimi aracılığıyla

genişletilmesi, yeni okurun karşılaşacağı metinleri de önemli hâle getirmiştir. Okuma becerisinin kazandırıldığı mektep, aynı zamanda metinlerin seçildiği, öğrenci seviyesine göre düzenlendiği ve pedagojik amaçlara bağlandığı başlıca kurumdur. Bu nedenle ders kitabı politikaları yalnız eğitim araçlarının teminiyle ilgili teknik bir mesele değildir. Kitapların kimler tarafından hazırlanacağı, hangi ölçütlerle inceleneceği, ne zaman basılacağı ve öğrenciye hangi fiyatla ulaştırılacağı, yeni okurun metin dünyasının kurumsal sınırlarını belirlemiştir. Bu üretim ve denetim pratikleri Osmanlı'dan devralınan tecrübenin yeni eğitim düzeni içinde yeniden biçimlendirilmesine dayanmakla birlikte 1920'lerin ikinci yarısında daha merkezî bir yapıya bağlanmıştır. 1926 tarihli *Mektep Kitaplarının Tabına Dair Kanun* ve ilgili talimatname, basılacak kitaplarla bunlara ayrılacak bütçe konusunda Talim ve Terbiye Dairesine yetki vermiştir. Baskı maliyetinin üzerine sınırlı bir oran eklenerek kitapların mektep ve maarif idarelerine ulaştırılması, fiyat denetimini ve öğrencinin kitaba ekonomik erişimini eğitim politikasının parçası hâline getirmiştir (Gündüz, 2023, ss. 157-158).

Talim ve Terbiye Dairesinin görevi, basım izni vermekle sınırlı değildir. Kitabı bulunmayan dersler için uzmanlara eser hazırlatılması, mevcut kitapların eksiklikleri hakkında öğretmenlerin görüşlerinin alınması ve yayımlanmak üzere sunulan eserlerin kabulden önce incelenmesi öngörülmüştür. Öğretmenlerin, okul yöneticilerinin ve alan uzmanlarının sürece katılması ve farklı türdeki materyallerin ders ve kademe esasına göre değerlendirilmesi, seçimin tek biçimli bir idarî işlem olmadığını göstermektedir. Ahmet Rasim'in *Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Medeniye* adlı eserinin bazı düzeltmeler şartıyla listeye alınması da incelemenin konu kadar öğrenci seviyesine, öğretim programına ve kullanılan dile yöneldiğini ortaya koymaktadır (Kırpık ve Tokdemir, 2020, ss. 75-77, 113-116). Talim ve Terbiye Dairesi, hazır kitaplar arasında seçim yapmanın yanında metinlerin eğitim alanında kullanılabilecek biçime getirilmesine de müdahil olmuştur. Kitapların zamanında basılıp mekteplere ulaştırılması aynı sürecin bir diğer ayağıdır. Ders kitabı listelerinin geç açıklanması öğrencilerin eğitim yılı başında kitapsız kalmasına yol açabildiğinden, 1928'de listelerin haziranda yayımlanması ve başvuruların nisan sonuna kadar kurula gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Kabul edilen eserlerin fiyatları ve ücretsiz nüshaların gönderileceği mektep, kütüphane ve kurumlar da düzenlenmiştir (Gündüz, 2023, ss. 159-160). Ders kitabı politikası bu suretle metnin incelenmesi, basım takvimi, maliyet ve dağıtım aşamalarını bir araya getirmiştir. Bu düzenlemeler kitabın pedagojik ve kültürel işlevinden ayrı düşünülemez. Ders kitaplarındaki tarih anlatıları, örnek kişiler ve gündelik hayat tasvirleri, bilgi vermenin yanında çalışma, sorumluluk, toplumsal aidiyet ve yurttaşlık gibi değerlerin aktarılmasına da hizmet etmiştir. Benjamin Fortna'nın karşılaştırması, ders kitaplarında okul, çalışma, ahlak ve yurtseverlik konularının öne çıktığını, çocuk süreli yayınlarının ise eğlenceye, meraka ve okur katılımına daha fazla yer verildiğini göstermektedir (Fortna, 2013, ss. 100-116). Üstel de erken Cumhuriyet yurttaşlık eğitiminde haklardan çok görevlere, sorumluluğa, dayanışmaya ve fedakârlığa yapılan vurgunun güçlendiğine dikkat çekmektedir (Üstel, 2008, ss. 127-154). Bununla birlikte ders kitabının kurumsal olarak seçilmesi, bütün öğrencilerin onu aynı biçimde okuduğu veya içerdiği değerleri doğrudan benimsediği anlamına gelmemektedir. Kurumsal yönlendirme, öğrencinin karşılaşabileceği meşru ve yararlı görülen bilgi alanının sınırlarını belirlemekte, fakat metnin alımlanışını tamamen denetleyememektedir.

Harf değişikliği, ders kitabı üretim ve dağıtım düzeninin kısa sürede yeni şartlara uyarlanmasını gerektirmiştir. Yeni harflerin öğretmenlere öğretilmesi için maarif müdürlükleri bünyesinde kurslar açılmış, bu kurslarda kıraat, imla ve yazı öğretimine yer verilmiştir. Öğretmenlerin kazandıkları bilgileri kendi bölgelerinde aktarmaları, yeni yazının merkezden taşraya yayılmasını sağlayacak bir öğretici ağ meydana getirmiştir. Bu amaçla yeni kıraat kitapları, yazı defterleri, alfabeler ve öğretim rehberleri hazırlanmıştır (Kırpık & Tokdemir, 2020, ss. 129, 182-186). Ancak geçiş yalnız yeni materyallerin hazırlanmasından ibaret değildir. Eski harfli ders kitabı stokları değer kaybetmiş, yeni harflerin temini, matbaa makinelerinin uyarlanması ve dizgicilerin yetiştirilmesi yayıncılar için ek bir maliyet yaratmıştır. Kitapçılar 1929'da zararlarının karşılanmasını ve devlet desteği sağlanmasını istemiş, Maarif Vekâleti bazı yayıncılara kredi açarak ve program değişikliklerini önceden bildirmeyi taahhüt ederek sorunu hafifletmeye çalışmıştır. Buna rağmen yeni harfli ders kitabı üretiminin ihtiyacı karşılamadığı yönündeki şikâyetler[1] sürmüştür (Gündüz, 2023, ss. 165-166). Alfabenin öğretilmesi ile yeni okura yeterli yayın sunulması arasında maddi ve kurumsal bir mesafe bulunmaktadır. Talim ve Terbiye Kurulunun faaliyetleri ders kitaplarıyla sınırlı kalmamış, öğretmenlere yönelik *Terbiye Mecmuası* ile çocuk ve gençlere hitap eden bazı süreli yayınlarla da desteklenmiştir. *Çocuk Dünyası* çocuk edebiyatındaki bir eksikliği gidereceği, *Güneş* gençlerin edebî zevkini geliştirdiği, *Tabiat Âlemi* ise öğrenci

[1] *Akşam*'ın 17 Haziran 1929 tarihli "Mektep Kitapları" başlıklı bir haberinde, önceki öğretim yılında bazı ders kitaplarının süre darlığı nedeniyle özetlenerek yeni harflere aktarıldığı belirtilmiştir. Gazetenin aynı yılın 28 Ağustos'undaki başka bir haberinde ise öğrencilerin kitap eksikliği nedeniyle bir süre derslerini not tutarak takip etmek zorunda kaldıkları aktarılmaktadır (Akşam, 17 Haziran 1929, s. 3; 28 Ağustos 1929, s. 3).

ve öğretmenlerin bilgi ihtiyacına karşılık verdiği gerekçesiyle desteklenen yayınlar arasındadır (Kırpık ve Tokdemir, 2020, ss. 217-218). Kurumsal yönlendirme bu örneklerde zorunlu ders metinlerinin ötesine geçerek öğrencinin ve öğretmenin okul dışındaki okuma çevresine uzanmıştır. Yine de ders kitaplarının seçilmesi, yeni harfli kıraatlerin hazırlanması ve bazı yayınların desteklenmesi sürekli bir kitap okurunun kendiliğinden ortaya çıkmasını sağlamamıştır. Öğrencinin okul sonrasında ne okuyacağı, eski edebî mirasın hangi eserlerle aktarılacağı, dünya edebiyatından nelerin çevrileceği ve yayın piyasasının farklı okur kesimlerine nasıl ulaşacağı açık meseleler olarak kalmıştır. *Vakit*'in 1930'da "Ne Okuyacağız?" sorusunu yöneltmesi, kurumsal olarak düzenlenen okuma öğretimi ile okul dışında sürdürülebilecek okurluk arasındaki bu mesafede anlam kazanmaktadır.

Vakit Gazetesinin 1930 Tarihli "Ne Okuyacağız?" Soruşturması: Yeni Okurun Kültürel Repertuvarı

Vakit'in 1930 yılında başlattığı "Ne Okuyacağız?" soruşturması, Harf İnkılâbı sonrasında okuma ve yayın dünyasındaki dönüşümün henüz tamamlanmadığı bir ortamda ortaya çıkmıştır. Yeni harflerin öğretilmesi için okullarda ve Millet Mekteplerinde kapsamlı bir faaliyet yürütülürken yayıncılar, eski harfli kitapların ellerinde kalması, yeni hurufatın temini, matbaa makinelerinin uyarlanması ve yeni yayınlar için sermaye bulunması gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Kitapçılar Maarif Vekâletinden kredi, tazminat ve yayın desteği talep etmiş ancak kredi şartlarının ağırlığı, yardımların belirli yayıncılarla sınırlı kalması ve kitap fiyatları üzerindeki anlaşmazlıklar, yayıncılık alanındaki sıkıntıların kısa sürede giderilemediğini göstermiştir (Çiçek ve Kabakulak, 2018, ss. 9-13). Yeni harfli yayınların sayısı artmakla birlikte bu artış, farklı okur ihtiyaçlarına cevap veren dengeli bir kitap repertuvarının oluştuğu anlamına da gelmemiştir. Aralık 1929'da yayımlanan bir habere göre yeni harflerin kabulünü izleyen yaklaşık bir yılda İstanbul matbaaları ile Devlet Matbaasında toplamda 458 kitap ve dergi basılmış, bunların 323'ü Devlet Matbaasında, 135'i özel matbaalarda üretilmiştir. Alfabe, yazı ve rakam defterleri, kıraat, gramer, tarih, coğrafya ve diğer ders kitaplarının listedeki ağırlığı, üretimin öncelikle yeni eğitim düzeninin acil ihtiyaçlarına yöneldiğini, edebî ve fikrî eserlerin sınırlılığı ise genel okurun ihtiyaçlarının henüz yeterince karşılanmadığını düşündürmektedir (Cumhuriyet, 8 Aralık 1929, s. 4). *Vakit*, soruşturmayı 15 Nisan 1930'da duyurmuş, A. Sırrı Üzelli'nin Hıfzı Tevfik Gönensay'la yaptığı ilk görüşme 20 Nisan'da yayımlanmıştır. Toplumdaki mevcut okuma durumundan hareket eden soruşturma, gelecekteki okur kitlesini de tartışmaya dâhil etmiştir. Yeni harflerle yetişen neslin birkaç yıl sonra yeterli kitap bulup bulamayacağı, eski harfli eserlerden hangilerinin yeni yazıya aktarılacağı ve yabancı dillerden hangi eserlerin çevrileceği temel problemler arasında yer almıştır (Vakit, 15 Nisan 1930, s. 1; 20 Nisan 1930, ss. 1-2; Tonga, 2024, ss. 14-16). Sorular dört mesele etrafında toplanmıştır: Mevcut okuma hayatı, yeni neslin karşılaşabileceği kitap yetersizliğine karşı alınacak tedbirler, eski kültürel mirastan yapılacak seçimler ve yabancı edebiyatlardan gerçekleştirilecek tercümeler. Üzelli, bu ortak çerçevenin yanında katılımcıların meslek ve uzmanlıklarına göre ilave sorular yöneltmiştir. Bu yöntem eğitim, edebiyat, yayıncılık, tercüme, kitap ticareti ve kütüphane sorunlarının aynı tartışma içinde ele alınmasını sağlamıştır. Hıfzı Tevfik Gönensay'ın görüşleriyle başlayan dizide toplam yirmi bir kişinin cevabına yer verilmiştir. Halit Ziya Uşaklıgil, Cenap Şahabettin, Hüseyin Cahit Yalçın, Peyami Safa, Nâzım Hikmet, Şükûfe Nihal, Suat Derviş ve Ali Ekrem Bolayır gibi şair ve yazarların yanında Mustafa Şekip Tunç, Kâzım Nami Duru, Faik Sabri Duran ve Yusuf Şerif gibi eğitim ve düşünce hayatıyla ilişkili isimler de ankete katılmıştır. Ahmet Halit, Semih Lütfi ve Tabi Elyas (İlyas) Bey gibi yayıncılık alanında çalışan kişilerin bulunması, kitap meselesinin yalnız edebiyatçıların görüşlerine bırakılmadığını gösterir. Dizi, 24 Mayıs'ta Cenap Şahabettin'in cevabı ve gazetenin genel değerlendirmesiyle tamamlanmıştır (Vakit, 20 Nisan 1930, ss. 1-2; 24 Mayıs 1930, s. 3). Bununla birlikte anket, toplumun bütününü temsil eden istatistiksel bir kamuoyu araştırması değildir. Katılımcılar kültür, eğitim ve yayın hayatındaki görünürlükleri esas alınarak seçilmiş, okurun kendisine doğrudan söz verilmemiştir. Cevaplar bu nedenle toplumun gerçek okuma tercihlerini ölçen verilerden ziyade, dönemin kültürel seçkinlerinin nasıl bir okur tasavvur ettiğini gösteren metinler olarak değerlendirilmelidir.

Soruşturmanın ilk problem alanı mevcut okuma hayatıdır. Cevapların önemli bir bölümü okumanın yeterince gelişmediği konusunda birleşirken sebepler farklı biçimlerde açıklanmıştır (Vakit, 29 Nisan 1930, ss. 1, 3; 1 Mayıs 1930, ss. 1-2; 17 Mayıs 1930, ss. 1, 3). Gazetenin sonuç yazısında ilgisizlik, savaş ve siyasal çalkantıların doğurduğu toplumsal yorgunluk, ekonomik kriz, yüksek kitap fiyatları, yayın piyasasındaki vurgunculuk, nitelikli eser azlığı ile sinema ve spor gibi eğlence biçimlerinin yaygınlaşması başlıca sebepler arasında sıralanmıştır (Tonga, 2024, ss. 111-113; Vakit, 24 Mayıs 1930, s. 3). Okumama, bu çerçevede yalnız bireyin isteksizliğine bağlanmamış, kitabın fiyatı, niteliği, erişilebilirliği ve gündelik hayattaki rakipleriyle birlikte değerlendirilmiştir. Bununla birlikte bazı cevaplarda okurun iyi ile kötü eser arasında seçim yapabilecek kültürel birikime sahip olmadığı ve yönlendirilmesi gerektiği savunulmuştur. Soruşturmadaki temel gerilim de burada ortaya çıkmaktadır. Bir tarafta doğru eserleri seçmesi beklenen birey, diğer tarafta onun önüne yeterli, ucuz ve ulaşılabilir

kitap koyamayan kurumsal yapı bulunmaktadır. Eski harflerle basılmış eserlerin geleceği, tartışmanın ikinci eksenini oluşturmuştur. Mesele, geçmişte üretilen metinlerin yalnızca yeni harflere aktarılmasıyla sınırlı tutulmamış, eski edebiyatın hangi bölümünün korunmaya değer görüldüğü ve yeni neslin kültürel eğitiminde hangi eserlerin kullanılacağı da sorgulanmıştır (Vakit, 27 Nisan 1930, ss. 1, 3; 28 Nisan 1930, s. 2; 3 Mayıs 1930, ss. 3, 5; 4 Mayıs 1930, ss. 1, 3). Sonuç değerlendirmesinde Nedim, Baki, Nef'i ve Fuzuli gibi divan şairlerinin, Tanzimat ve Edebiyat-ı Cedide'nin seçilmiş isimlerinin, özellikle Tevfik Fikret'in ve halk şairlerinin yeni harflerle yayımlanması yönündeki tekliflerin öne çıktığı belirtilmiştir. Eserlerin doğrudan basılmasının yanı sıra seçki ve antolojiler aracılığıyla sunulması da önerilmiştir (Vakit, 24 Mayıs 1930, s. 3). Geçmişin edebî birikimi, bütün unsurlarıyla korunacak değişmez bir külliyattan çok, yeni okurun ihtiyaçlarına göre ayıklanıp düzenlenecek bir kaynak olarak ele alınmıştır. Şükûfe Nihal'in eski eserlerin büyük kısmı dışarıda bırakılırken Tevfik Fikret'in kısmen korunmasının yetersiz kalacağı yönündeki itirazı, seçme işleminin kendisinin de tartışmalı olduğunu gösterir (Vakit, 25 Nisan 1930, ss. 1, 6). Az sayıdaki katılımcı eski harflerin öğretilmesini ve eserlerin asıllarından okunmasını savunmuşsa da genel eğilim, geçmişten seçilecek metinlerin yeni yazıyla dolaşıma sokulması yönündedir. Kültürel miras reddedilmemiş fakat yeni okur için yeniden düzenlenmesi gereken bir repertuvar olarak değerlendirilmiştir. Benzer bir seçicilik tercüme meselesinde de görülmektedir. Katılımcılar tercüme faaliyetinin rastgele yayın girişimlerine bırakılmamasını, belirli bir kültürel program içinde yürütülmesini istemişlerdir (Vakit, 21 Nisan 1930, ss. 1-2; 24 Nisan 1930, ss. 1, 6; 27 Nisan 1930, ss. 1, 3; 3 Mayıs 1930, ss. 3-5). Gazetenin sonuç yazısında dünya edebiyatının klasik ve seçkin eserleriyle Amerikan, Rus ve İngiliz edebiyatlarının güçlü örneklerinin Türkçeye kazandırılması yönündeki görüşlerin öne çıktığı aktarılmıştır (Vakit, 24 Mayıs 1930, s. 3). Yeni okurun millî edebiyatla sınırlı kalmaması arzulanmış ancak dünya edebiyatına açılmanın da eser seçimi ve tercüme niteliği bakımından denetlenmesi gerektiği düşünülmüştür. Millî miras ile yabancı edebiyat, bu bakımdan birbirinin karşıtı değil, kurulmak istenen kültürel repertuvarın tamamlayıcı unsurlar olarak öne çıkmıştır.

Çocuklar ve halk için hazırlanacak yayınlar da soruşturma içerisinde özel bir önem taşımaktadır. Okuma alışkanlığının yetişmekte olan nesiller aracılığıyla kalıcı hâle getirilebileceği düşünülmüş, çocuklara ve geniş halk kesimlerine yönelik açık, anlaşılır ve gündelik hayatta kullanılabilir kitaplar hazırlanması istenmiştir. Köy, ziraat, sağlık, meslek ve toplumsal hayatla ilgili pratik yayınlar ile edebî ve fikrî eserler birbirinin alternatifi sayılmamıştır. Yeni okurun hem kültürel birikim kazanması hem okuduğu metinden gündelik hayatında yararlanabilmesi beklenmiştir (Vakit, 21 Nisan 1930, ss. 1-2; 29 Nisan 1930, ss. 1, 3; 13 Mayıs 1930, ss. 1-2; 17 Mayıs 1930, ss. 1, 3). Çocuk ve halk kütüphanelerinin kurulması, seyyar kütüphanelerin yaygınlaştırılması, mekteplerin çevreleri için kültürel merkezlere dönüştürülmesi, okul kütüphanelerinin güçlendirilmesi, yazar ve mütercimlerin desteklenmesi, kitapların ucuzlatılması ve dağıtım ağlarının geliştirilmesi başlıca tekliflerdir (Vakit, 21 Nisan 1930, ss. 1-2; 29 Nisan 1930, ss. 1, 3; 6 Mayıs 1930, s. 5; 17 Mayıs 1930, ss. 1, 3). Halk için düzenli yayın serileri hazırlanması, reklam ve bayi teşkilatından yararlanılması ve bayramlarda başka hediyeler yerine kitap verilmesi de okuma ihtiyacını gündelik hayat içinde görünür kılmaya yönelik önerilerdir (Vakit, 17 Mayıs 1930, ss. 1, 3; 24 Mayıs 1930, s. 3). Gazetenin Harf İnkılâbı'nın uygulamaya geçtiği günün "kitap bayramı" kabul edilmesini ve 1 Ocak'ta yurttaşların birbirlerine kitap hediye etmelerini önermesi, yeni yazıyla yeni okuma kültürü arasında simgesel bir bağ kurma çabasını yansıtmaktadır. Kütüphane, seyyar kitaplık, reklam, bayi ve kitap bayramı gibi teklifler, okumanın kendiliğinden gelişecek bireysel bir alışkanlık olarak görülmediğini ortaya koymaktadır. Yeni okurun millî edebiyatın seçilmiş eserlerini tanıması, dünya edebiyatından yapılan tercümeleri takip etmesi, gündelik ve mesleki ihtiyaçlarına cevap veren yayınlara ulaşması ve kitabı hayatının sürekli bir parçası hâline getirmesi beklenmiştir. Bu hedef; yazar, mütercim, yayıncı, kitapçı, mektep, kütüphane, gazete ve Maarif Vekâletine ortak sorumluluk yüklemektedir.

Vakit'in soruşturması bu nedenle kitap tavsiyelerinin sıralandığı bir anketten ibaret değildir. Eski mirasın seçilmesi, yabancı eserlerin tercümesi, çocuk ve halk kitaplarının hazırlanması, yayıncılığın desteklenmesi ve kitapların dolaşım şartlarının iyileştirilmesi aynı okur tasavvurunun parçalarıdır. Buna karşılık cevaplar, önerilen repertuvarın toplumun farklı kesimlerinde nasıl karşılandığını veya okurların bu eserleri ne ölçüde benimsediğini göstermemektedir. Okur çoğunlukla görüş bildiren bir özne değil, ihtiyaçları aydınlar, eğitimciler ve yayıncılar tarafından tanımlanan bir hedef kitle olarak konumlandırılmıştır. *Vakit*'in genel ve sınırları belirsiz "biz"i, 1932'de *Son Posta*'nın sorusunda yerini daha belirgin bir topluluğa bırakacak, tartışma mevcut okurun ne okuyacağından yeni nesle ne okutulacağına doğru yön değiştirecektir.

Yeni Okurun Kitap İhtiyacı ve Neşriyatın Kurumsal Sorumluluğu Bağlamında *Son Posta*'nın "Yeni Nesillere Ne Okutacağız?" Soruşturması

Harf İnkılâbı'nın ardından geçen birkaç yıl, okuma tartışmalarının yönünü değiştirmiştir. 1930'da hangi eserlerin yeni harflerle yayımlanacağı ve mevcut okurun ne okuyacağı sorulurken 1932'ye gelindiğinde eski yazıyı öğrenmeden yetişen ilk öğrenci kuşaklarının kitap ihtiyacı daha belirgin hâle gelmiştir. *Son Posta*'nın 17 Kânunusani 1932'de duyurduğu "Yeni Nesle Ne Okutacağız?" anketi bu kaygıdan doğmuştur. Gazete, eski harfleri bilmeden yetişen öğrencilerin bir yıl sonra ortaokullardan, dört yıl sonra liselerden mezun olacaklarına dikkat çekerek "Bir sene sonra ortamekteplerden, dört sene sonra liselerden eski harfleri bilmiyen yeni nesle ne okutacağız? Ne yapalım? Nasıl hazırlanalım?" diye sormuştur (Son Posta, 17 Kânunusani 1932, s. 1). "Maruf terbiyeci, maarifçi ve müderrislere" yöneltilen çağrının cevapları 18-27 Kânunusani arasında yayımlanmıştır. On gün boyunca sırasıyla Nebizade Hamdi, Köprülüzade Mehmet Fuat, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Kâzım Nami Duru, Ali Canip Yöntem, Selim Sırrı Tarcan, Hasan Âli Yücel, muallim ve kitapçı Ahmet Halit, Nurullah Ataç ve Kitap Sevenler Cemiyetinin kurucusu Burhan Ümit'in görüşlerine yer verilmiş, 28 Kânunusani'de anketin sonuçları açıklanmıştır. Katılımcıların eğitimci, müfettiş, akademisyen, eleştirmen, kitapçı ve cemiyet kurucularından seçilmesi, yeni neslin okuma ihtiyacının edebî olduğu kadar pedagojik ve kurumsal bir mesele sayıldığını gösterir. Gençlere doğrudan söz verilmemesi ise onların ihtiyaçlarını tanımlama yetkisinin yetişkin kültür ve eğitim çevrelerinde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Sunuşta yer alan üç soru, meselenin birbirini tamamlayan yönlerini belirlemiştir. "Ne okutacağız?" yeni nesle sunulacak kitap repertuvarını, "ne yapalım?" alınması gereken kurumsal tedbirleri, "nasıl hazırlanalım?" ise yaklaşan kuşak değişimine yönelik pedagojik ve kültürel hazırlığı gündeme getirmiştir. Cevaplar kitap eksikliği, mektepte kazandırılacak okuma becerisi, yabancı dil öğretimi, hazırlanacak eserlerin niteliği ve devlet, öğretmen, aile, yazar ile yayıncıların sorumlulukları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu çerçeveyi *Vakit* soruşturmasından ayıran temel unsur, sorunun öznesindeki değişimdir. "Ne Okuyacağız?" ifadesindeki "biz", yaşı ve eğitim durumu belirlenmemiş genel bir okur topluluğuna işaret ederken *Son Posta*, henüz yetişme sürecindeki çocukları ve gençleri açık bir hedef kitle hâline getirmiştir. "Okumak"tan "okutmak"a geçiş de kişisel tercihten pedagojik yönlendirmeye doğru bir hareketi ifade etmektedir. Yeni nesil, kendi kitaplarını seçen bağımsız bir okurdan önce, ihtiyaçları öğretmenler, müfettişler, yazarlar ve yayıncılar tarafından belirlenen bir öğrenci topluluğu olarak tasavvur edilmiştir.

Nebizade Hamdi'nin gözlemleri, bu kaygının okul içindeki somut karşılığını göstermektedir. Ortaokul ve lise öğrencileri ders kitapları dışında okuyacak eser aramakta, okul kütüphanesine alınan yeni harfli kitaplar yoğun kullanım nedeniyle kısa sürede yıpranmakta ve mevcut nüshalar talebi karşılayamamaktadır. Nebizade Hamdi, eski harflerle basılmış faydalı eserlerin uzman bir heyet tarafından seçilerek yeni yazıyla yayımlanmasını ve bilimsel kitapların çoğaltılmasını istemiştir (Son Posta, 18 Kânunusani 1932, ss. 1, 11). Hasan Âli Yücel de yeni harflerden sonra en sadık okuyucu çevresini çocukların oluşturduğunu, fakat bu kuşağın Türkçe okuyabileceği yeterli eser bulamadığını belirtmiştir (Son Posta, 24 Kânunusani 1932, ss. 1, 11). Çocuk ve genç, bu anlatıda gelecekte ortaya çıkacak muhtemel bir okur değil, kitap ihtiyacı şimdiden gözlemlenebilen kültürel bir öznedir. Ali Canip'e göre öğretmenin başarısı, öğrencisinin sınıf dışına çıktıktan sonra okuyabilmesi ve okuduğu metinle fikrî ihtiyacını karşılayabilmesiyle ölçülmelidir (Son Posta, 22 Kânunusani 1932, ss. 1, 11). Burhan Ümit ise okul duvarlarında yeni yayınların duyurulmasını, muallim mekteplerinde kitap sergileri açılmasını, öğretmen ve öğrencilerin eserler hakkında konferanslar vermesini ve okullarda Kitap Sevenler Cemiyetleri kurulmasını önermiştir. Öğrencilere düzenli olarak kitap aldırılması ve kişisel kütüphane kurmanın medeni hayatın gereği olarak benimsetilmesi de bu programın bir parçasıdır (Son Posta, 27 Kânunusani 1932, ss. 1, 11). Mektebin görevi, ders kitabı öğretiminin ötesinde öğrencinin okul dışındaki okurluğunu biçimlendirmeye kadar uzanmaktadır. Yeni nesle aktarılacak kültürel miras konusunda *Vakit*'teki ayrıntılı şair ve eser listeleri tekrarlanmamış, daha genel bir seçme anlayışı öne çıkmıştır. Nebizade Hamdi, bilimsel ve kültürel değerini koruyan eski harfli eserlerin yeni yazıya aktarılmasını savunurken Ahmet Halit, Harf İnkılâbı gerçekleşmeseydi bile eski kitapların dil ve içerik bakımından zamanla kullanışsız hâle geleceğini ileri sürmüştür. Ona göre öncelik geçmişteki bütün yayınları yeniden basmak değil, öğretmen ve öğrencinin güncel ihtiyaçlarına cevap verecek meslek kitapları, küçük sanat ve uygulama eserleri ile toplumsal, felsefi ve bilimsel çalışmalar hazırlamaktır (Son Posta, 18 Kânunusani 1932, ss. 1, 11; 25 Kânunusani 1932, ss. 1, 8). Hasan Âli Yücel de halk masalları, destanlar ve şiir mecmualarını değerli bulmakla birlikte bunları sağlık, ev idaresi, meslek ve gündelik hayatla ilgili yeni yayınlarla beraber düşünmüştür (Son Posta, 24 Kânunusani 1932, ss. 1, 11). Kültürel mirasın anketteki yeri, geçmişin tamamını korumak ile bütünüyle dışlamak arasında seçmeci bir aktarım anlayışına dayanmaktadır.

Dünya klasikleri ve yabancı dil meselesi, millî repertuvarın sınırlarını tamamlamıştır. Nebizade Hamdi, *İlyada* ve *Odysseia* gibi eserlerin yayımlanmasını olumlu bir başlangıç olarak değerlendirmiş, Ahmet Halit, Avrupa ve Amerika'da çocuklar ile gençler için hazırlanan eserlerin

incelenerek uygun olanların tercüme edilmesini önermiştir. Selim Sırrı Tarcan ve Kâzım Nami Duru ise yeni ve millî bir kütüphanenin kısa sürede kurulamayacağını düşünerek yabancı dil öğretimine ağırlık verilmesini istemiştir. Türkçe yayın eksikliği giderilinceye kadar yabancı dil, okul kitabı dışındaki kültürel ihtiyacı karşılayacak bir araç olarak düşünülmüştür (Son Posta, 21 Kânunusani 1932, ss. 1, 12; 23 Kânunusani 1932, ss. 1, 11). Bununla birlikte bu çözüm, dünya kültürüne erişimi yabancı dil bilenlerle sınırlayarak mevcut eşitsizliği derinleştirme ihtimalini taşımaktadır. Çocuk ve gençlik yayınları, yeni neslin yetiştirilmesini ayrı bir neşriyat alanına dönüştürmüştür. Ahmet Halit, öğretmenlere yönelik meslek kitaplarının yanında çocukların yaşlarına ve ilgilerine uygun eserler hazırlanmasını istemiştir. Burhan Ümit'in kitap sergileri, konferanslar ve öğrenci cemiyetleri hakkındaki önerileri de çocuk kitabının yalnız basılmasını değil, öğretmen aracılığıyla tanıtılarak ortak bir okuma çevresine yerleştirilmesini amaçlamaktadır. Aileye düşen görev, çocuklara verilecek hediyelerin kitaplardan seçilmesi ve okulda kazandırılan ilginin gündelik hayat içinde desteklenmesidir (Son Posta, 25 Kânunusani 1932, ss. 1, 8; 27 Kânunusani 1932, ss. 1, 11). Okutma sorumluluğu bu çerçevede mektep, öğretmen ve aile arasında paylaştırılan bir yetiştirme görevi niteliği kazanmıştır.

Pedagojik yönlendirmenin gerçekleşebilmesi, neşriyatın maddi şartlarının da düzenlenmesini gerektirmiştir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, devletin her kitabı doğrudan basması yerine millî önem taşıyan eserleri, klasikleri ve özel yayıncıların üstlenemeyeceği ilmî çalışmaları uzman heyetlere hazırlatmasını savunmuştur (Son Posta, 20 Kânunusani 1932, ss. 1, 11). Köprülüzade Mehmet Fuat, Maarif Vekâletinin desteğini gerekli görmekle birlikte bütün sorumluluğun hükûmete bırakılmasına karşı çıkmış, yayın şirketleri ve Kitap Sevenler Cemiyeti gibi hususi teşekküllerin gelişen ihtiyaca cevap verebileceğini belirtmiştir (Son Posta, 19 Kânunusani 1932, ss. 1, 11). Hasan Âli Yücel'e göre neşriyat meselesinin başlangıç noktası matbaa değil müelliftir. Çocuk, halk ve münevver için iyi eser yazabilecek kişiler maddi ve manevi bakımdan desteklenmelidir. Ahmet Halit de devlet matbaasıyla özel yayıncılar arasında rekabet yerine bir iş bölümü kurulmasını istemiştir (Son Posta, 24 Kânunusani 1932, ss. 1, 11; 25 Kânunusani 1932, ss. 1, 8). Bütçe, müellif ve yayıncılık sorunları, yeni neslin önüne nitelikli ve çeşitli kitaplar koyabilmenin maddi koşulları olarak değerlendirilmiştir. Nurullah Ataç ise yönlendirme programının temel varsayımlarından birine itiraz etmiştir. Halkın eski harfli kitapları da yeterince okumadığını hatırlatarak mevcut durumu yalnız alfabe değişikliğine bağlamayı reddetmiştir. Ona göre asıl sorun edebî zevkin zayıflığı ve eğitim sisteminin nitelikli yazar ile okur yetiştirememesidir. Kötü ve yüzeysel metinler kolayca dolaşıma girerken iyi eserlerin sınırlı bir çevrede kalması, kitap sayısını artırmanın tek başına çözüm olmadığını göstermektedir (Son Posta, 26 Kânunusani 1932, ss. 1, 11). Bu itiraz, yeni neslin önüne daha fazla kitap koymakla onu sürekli ve nitelikli bir okura dönüştürmek arasındaki ilişkinin kendiliğinden olmadığını hatırlatır. Gazetenin 28 Kânunusani tarihli sonuç yazısı, farklı görüşleri devlet, hususi teşebbüs ve kültür çevreleri arasında kurulacak bir iş birliği program etrafında toplamıştır. Maarif Vekâleti ve yerel idarelerin kaynak ayırması, yazarların desteklenmesi, kitapçıların birleşmesi, öğretmenlerin okuma ihtiyacı oluşturması, ailelerin çocukları kitaba yöneltmesi ve basının nitelikli eserleri tanıtması önerilmiştir. Buna karşılık sonuç metninde de gençlerin kendi görüşlerine yer verilmemiş, ihtiyaçları yetişkin kültür ve eğitim aktörlerinin belirlediği çerçevede tanımlanmıştır (Son Posta, 28 Kânunusani 1932, ss. 1, 15).

Son Posta anketindeki "yeni okur", yalnızca önüne yeterli sayıda kitap konulması beklenen bir birey değildir. Ana dilinde güçlü bir okuma becerisi kazanması, millî kültürün seçilmiş unsurlarıyla tanışması, dünya edebiyatına ve bilimsel bilgiye ulaşması, öğretmen ve aile tarafından yönlendirilmesi gereken yeni nesil olarak tasavvur edilmiştir. *Vakit*'in "Ne Okuyacağız?" sorusu kültürel repertuvarın genel sınırlarını tartışırken *Son Posta*'nın "Ne Okutacağız?" sorusu, bu repertuvarın hangi pedagojik amaçlarla ve kimlerin gözetiminde genç kuşaklara aktarılacağını öne çıkarmıştır. 1930'dan 1932'ye uzanan değişimle okuma, bireysel seçimin ötesinde Cumhuriyet'in gelecek kuşağını belirli metinler aracılığıyla yetiştirme meselesi hâline gelmiştir.

Okuma Alışkanlığının Sınırlarında: "Niçin Kitab Okunmuyor?"

Son Posta'nın 1932'de "Yeni Nesillere Ne Okutacağız?" sorusuyla belirginleştirdiği yönlendirme arzusu, dört yıl sonra *Cumhuriyet* sayfalarında daha huzursuz bir soruya dönüşmüştür. Artık öncelikli mesele yeni okurun önüne hangi kitapların konulacağı değil, bütün eğitim ve yayın çabalarına rağmen kitabın neden kalıcı bir ihtiyaç hâline gelemediğidir. "Niçin Kitab Okunmuyor?" başlığı altında 3-16 Kasım 1936 arasında aralıklı olarak yayımlanan dizi beş yazıdan oluşmaktadır. 3 Kasım'daki ilk yazının merkezinde Reşat Nuri'nin, 9 Kasım'da Mazhar Osman'ın, 11 Kasım'da Hüseyin Cahit'in, 15 Kasım'da Tahir Nadi'nin, 16 Kasım'daki son yazıda ise kitapçı Halit'in görüşleri yer almaktadır. Bu yazılarda ayrıca Mustafa Şekip, İbrahim Alâeddin, kitapçı Aziz, Nebizade Hamdi, Agâh Sırrı ve Kanaat Kütüphanesi sahibi İlyas'ın değerlendirmelerine de başvurulmuştur (Cumhuriyet, 3 İkinciteşrin 1936, s. 6; 9 İkinciteşrin 1936, s.

7; 11 İkinciteşrin 1936, s. 6; 15 İkinciteşrin 1936, s. 7; 16 İkinciteşrin 1936, s. 8). Edebiyatçı, hekim, eğitimci ve kitapçıların aynı mesele hakkında konuşması, farklı tecrübe alanlarını bir araya getirmiştir. Başlıktaki "niçin?" sorusu da görüşmelerde iki yön kazanmıştır: İnsanlar hangi sebeplerle kitap okumamakta ve okuma merakı ile sevgisini yaygınlaştırmak için ne yapılmalıdır? Cevaplar okuma ihtiyacı ve gündelik alışkanlıklar, mektep-aile-kütüphane ilişkisi ile kitap fiyatı ve yayın piyasası olmak üzere üç eksende değerlendirilebilir. Bununla birlikte dizi, toplumun okuma durumunu doğrudan ölçen tarafsız bir veri kümesi değildir. Münevverlerin ve yayın dünyasının nasıl bir okur beklediğini ve sorumluluğu hangi aktörlere yüklediğini de açığa çıkarmaktadır.

Okur, Okuma İhtiyacı ve Gündelik Hayat

İlk yazıda Reşat Nuri, memlekette çok sayıda okuryazar ve meslek sahibi bulunmasına rağmen gerçek anlamda bir "okuyucu sınıfı" oluşmadığını ileri sürmüştür. Onun tarifindeki okur, yalnız meslek kitabına başvuran kişi değil, kendisine ait bir iç dünya kuran ve gününün belirli bir kısmını kitapla geçiren kimsedir. Bu sınıfın geliş(e)memesi, kütüphanelerin farklı ilgi ve seviyelere cevap verememesi, kitabın pahalılığı, Anadolu'daki dağıtım ağının zayıflığı ve tedrisat tarzıyla ilişkilendirilmiştir. Reşat Nuri, modern gündelik hayatın ritmine de dikkat çekerek sinemanın macera ve dramı zahmetsizce sunduğunu, roman aracılığıyla kurulacak hayal dünyasına duyulan ihtiyacı azalttığını belirtmiştir. Kitap, bu yorumda yalnız başka yayınlarla değil, görsel eğlence biçimleriyle de rekabet etmektedir (Cumhuriyet, 3 İkinciteşrin 1936, s. 6). Aynı yazıda Mustafa Şekip, okumayı daha geniş bir toplumsal katılım meselesi olarak ele almıştır. Halkın millî, iktisadi, içtimai ve estetik meseleleri kendi meselesi olarak duyması hâlinde bunlara cevap verecek yayınlara ihtiyaç göstereceğini savunmuştur. Okuma buhranı bu bakımdan yalnız sade dil veya ucuz kitapla giderilebilecek bir eksiklik değil, bireyin toplumsal hayata katılımıyla ilgili bir zihniyet meselesidir. Mazhar Osman ise okumamayı "içtimai bir hastalık" şeklinde nitelendirerek okuma zevkinin küçük yaşta aşılanamamasına ve kitabın zevkten çok zahmet sayılmasına dikkat çekmiştir. Boş zamanın dedikodu ve anlamsız oyunlarla geçirilmesine karşı okuma ile sporu zihnî ve bedensel terbiyenin tamamlayıcı unsurları olarak değerlendirmiştir. Kitap ve gazetenin evde lamba, karyola veya çatal bıçak kadar olağan bir ihtiyaç sayılması gerektiğini söylemesi, tartışmanın merkezindeki eksikliği ortaya koymaktadır: Mesele yalnız okuma becerisinin değil, kitabı gündelik hayatın tabii bir parçası kabul eden zihniyetin yerleşmemesidir (Cumhuriyet, 9 İkinciteşrin 1936, s. 7).

Bu teşhis daha önceki ve sonraki yazılarda da karşılık bulmuştur. Faruk Nafiz, 1930'da kitabın hayatın iki temel kanadından biri hâline gelemediğini belirtirken, Nurullah Ataç ekonomik sebepler kadar kahve, sohbet ve zihnî mesai alışkanlıkları üzerinde durmuştur (Nafiz, 19 Mayıs 1930, s. 3; Ataç, 19 Kânunuevvel 1936, ss. 3-4). Yusuf Ziya'nın fikir ve sanat insanlarının gündelik şöhret sahipleri kadar toplumsal itibar görmediğine ilişkin gözlemi de kitaba verilen değeri daha geniş bir kültürel hiyerarşiyle ilişkilendirmiştir (Ziya, 17 Teşrinisani 1932, s. 3). Bununla birlikte *Cumhuriyet* dizisi mutlak bir okursuzluk hükmüne de varmamıştır. Agâh Sırrı, Eminönü Halkevi Kütüphanesinin gece yarısına kadar okuyucuyla dolmasını ve Cumhuriyet'in ilk on üç yılında basılan kitap sayısındaki artışı, "kimsenin okumadığı" düşüncesini sınırlayan göstergeler olarak sunmuştur. Kitap satışı ile okuyucu sayısının aynı şey olmadığını, okuma isteği bulunan kişinin uygun zaman ve imkân sağlandığında kitaba yöneldiğini savunmuştur. Tahir Nadi'nin alaycı üslubuna rağmen köylerde okuryazarlığın arttığını kabul etmesi de aynı ikiliği taşımaktadır (Cumhuriyet, 15 İkinciteşrin 1936, s. 7). Dizinin ortaya koyduğu tablo, mutlak bir okursuzluktan çok okuma becerisinin düzenli ve iradî bir alışkanlığa dönüşmesindeki güçlüktür.

Mektep, Aile ve Kütüphane

Cevapların en fazla birleştiği nokta, okuma zevkinin çocuklukta ve mektepte kazandırılması gerektiğidir. Mazhar Osman, öğrencilerin bilgiyi öğretmenin ağzından alıp not tutmakla yetinmelerini eleştirmiş, kitap karıştırarak kendi kendilerine çalışma ve kütüphanede araştırma alışkanlığı edinmelerini istemiştir. İbrahim Alâeddin bu yaklaşımı daha somut bir programa dönüştürerek her mektepte okul ve sınıf kütüphaneleri kurulmasını, öğrencilerin imkânları ölçüsünde buraya kitap getirmesini ve öğretmenlerin çocukları ders kitabı dışında eserler okumaya yöneltmesini önermiştir. Onun Amerikan mekteplerinde öğrencilere yılda on beş eser okutulduğunu hatırlatması, okuma zevkinin kendiliğinden doğmasını beklemek yerine ders düzeni içinde sürekli olarak geliştirilmesini öngördüğünü göstermektedir. Evlerde kütüphane kurmanın moda hâline getirilmesi ise sorumluluğu mektepten aile çevresine taşımaktadır. İbrahim Alâeddin ayrıca mevcut tercümelerin kataloglanmasını ve çevrilecek eserlerin bir programa bağlanmasını isteyerek okuma terbiyesiyle yayın hazırlığını ilişkilendirmiştir (Cumhuriyet, 9 İkinciteşrin 1936, s. 7; 11 İkinciteşrin 1936, s. 6).

Nebizade Hamdi'nin yanıtında ise mektep, kütüphane ve yayın türü aynı düzenin parçalarıdır. O, öğretmenlerin öğrencilere birden fazla kitaba başvurmayı gerektiren görevler vermesini, orta ve daha düşük öğrenim seviyelerindeki okurlar için güncel meseleleri sade biçimde açıklayan ucuz kitaplar hazırlanmasını istemiştir.

Halkevlerindeki kitap sayısının artırılması, Halkevi bulunmayan yerlerde parasız okuma salonları açılması, seyyar ve "vagon kütüphane"lerin kurulması da kitabı sabit kurumların dışına taşıyacak diğer tedbirlerdir. Kütüphanelerin akşam erken kapanmasını eleştirmesi, bunların aydınlık, temiz, rahat ve geç saatlere kadar açık mekânlara dönüştürülmesini istemesi, erişimin yalnız koleksiyondaki kitap sayısıyla ölçülemeyeceğini ortaya koymaktadır. Agâh Sırrı'nın Eminönü Halkevi örneği, uygun saat ve ortam sağlandığında kütüphanelerin yaşayan okuma mekânlarına dönüşebileceğini göstermektedir (Cumhuriyet, 15 İkinciteşrin 1936, s. 7). Kitapçı Halit ile İlyas da çözümü çocukluk ve mektepte aramıştır. Halit, öğretmenlerin yalnız öğrenciyi okutmasını yeterli bulmamış, kendilerinin de düzenli okumasını ve bu amaçla öğretmenlere yıllık kitap ödeneği verilmesini istemiştir. İlyas ise her sınıfta öğrencilerin küçük katkılarıyla elli-altmış kitaplık kütüphaneler kurulabileceğini hesaplamıştır. Bazı ailelerin çocuklarını ayda birkaç kez sinemaya götürürken on iki kuruşluk alfabe kitabını "cerime" saydıklarına ilişkin gözlemi, aile bütçesinin yalnız yoksullukla değil, kitaba verilen değerle de ilgili olduğunu düşündürmektedir (Cumhuriyet, 16 İkinciteşrin 1936, s. 8). Hüseyin Avni'nin halk kütüphanelerinin eski harfli koleksiyonlar ve elverişsiz kullanım şartları nedeniyle geniş kitlelere ulaşamadığı yönündeki eleştirisi bu önerileri öncelemektedir (Avni, 22 Kânunusani 1934, s. 2). Kâzım Nami Duru'nun çocukların küçük yaşlarda dergi okuduğunu fakat bu ilginin on iki yaş civarında kesildiğini belirtmesi de mektepte başlayan yönlendirmenin yaşa uygun kitaplarla sürdürülmediğinde kalıcı hâle gelmediğini göstermektedir (Duru, 14 İkincikânun 1938, s. 3). Mektep vazgeçilmezdir ancak aile, öğretmen, yayıncı ve kütüphane tarafından desteklenmediği sürece tek başına sürekli bir okur meydana getir(e)memektedir.

Kitap Fiyatları, Yayıncılar ve Piyasa

Dizinin üçüncü ekseni, okuma alışkanlığını kitabın üretim ve dolaşım şartlarıyla birlikte değerlendirmektedir. Reşat Nuri, pahalılığın yanında Anadolu'nun birçok şehrinde kitapçı bulunmamasını ve okurun istediği eseri posta veya emanetçi aracılığıyla güçlükle getirtebilmesini vurgulamıştır. Mazhar Osman ise yazarı baskı, kâğıt ve tashih masraflarıyla baş başa bırakan kitapçının satış fiyatından pay aldığı hâlde kitabı tanıtmak için yeterince çalışmadığını ileri sürmüştür. Avrupa'daki katalog ve broşürleri örnek gösterirken Türkiye'de yayın haberlerinin Babıâli camekânlarının dışına çıkamadığını belirtmiştir (Cumhuriyet, 3 İkinciteşrin 1936, s. 6; 9 İkinciteşrin 1936, s. 7). Hüseyin Cahit bu açıklamaların hiçbirini tek başına yeterli bulmamıştır. Ucuza, hatta yok pahasına satılan kitapların da okunmadığına dikkat çekerek meselenin yalnız fiyatla çözülemeyeceğini, yayımlanan eserlerin gerçekten okunmaya değer olup olmadığının da sorgulanması gerektiğini belirtmiştir. "Niçin okumuyorlar?" sorusunun yalnız yazarlara yöneltilmesini sakıncalı bulması ayrıca önemlidir. Yazara sorulduğunda kabahat okura, okura sorulduğunda ise yazara yüklenecektir. Kitapçı Aziz'in verdiği örnek, bu kuşkuyu piyasa tecrübesiyle desteklemiştir. Bir kitabın filmi gösterildiği sırada ilan, fiyat indirimi ve farklı tanıtım yollarına başvurulduğu hâlde yalnız iki nüsha satıldığını anlatmıştır. Bununla birlikte suçu bütünüyle okura yüklememiş, değersiz ve denetimsiz yayınların az sayıdaki okuru da kitaptan soğuttuğunu savunmuştur. Ona göre daha temel sorun, ilmî ve kültürel emeğin yeterli maddi ve toplumsal değer üretmemesidir (Cumhuriyet, 11 İkinciteşrin 1936, s. 6). Nebizade Hamdi kitapçıların tanıtım eksikliğini eleştirmekle birlikte kâğıt, baskı ve telif giderleri ile geçim sıkıntısının satış üzerindeki etkisini kabul etmiş, Agâh Sırrı öğrencilerin ikinci el ders kitaplarına yönelmesini para darlığının işareti saymıştır (Cumhuriyet, 15 İkinciteşrin 1936, s. 7). En ayrıntılı piyasa açıklaması ise 16 Kasım tarihli son yazıda yer almıştır. Kitapçı Halit, pahalılığın başlıca sebebini küçük baskı miktarı ve sınırlı talepte bulmuştur. Bin nüsha basılan ve tanınmış bir yazarın imzasını taşıyan kitabın dahi ancak beş-altı yüz satabilmesi maliyeti yükseltmektedir. İki bin nüsha satılabileceği bilinse fiyatın yarıya düşürülebileceğini söylemesi, pahalı kitap ile dar okur kitlesi arasındaki kısır döngüyü açıkça ortaya koyar. Yüksek reklam ücretleri, taşrada kitapçılığın kırtasiyeci veya başka esnaf eliyle yürütülmesi, nitelikli eleştirinin azlığı ve kitapların okka ile satılması piyasanın güvenini zedeleyen diğer unsurlardır. Mektep kitaplarından elde edilen kazancın genel yayıncılığı finanse etmesi ve bu alanın devlet tekeline geçmesiyle özel neşriyatın daralması, sorunun kurumsal boyutunu belirginleştirmiştir (Cumhuriyet, 16 İkinciteşrin 1936, s. 8). Kanaat Kütüphanesi sahibi İlyas da kitap fiyatını tiraj meselesine bağlamış; Avrupa'da geniş kitlelere seslenen eserlerin on binlerce basılmasına karşılık Türkiye'de baskıların yüzlerle sınırlı kaldığını belirtmiştir. Gazetelerde indirimli ilan tarifesi uygulanmasını ve kıraathane, vapur, tren, muayenehane ile yazıhane gibi gündelik mekânlarda küçük kütüphaneler bulundurulmasını önermiştir (Cumhuriyet, 16 İkinciteşrin 1936, s. 8). Kitap bu tekliflerde okurun kendiliğinden arayıp bulacağı bir nesne olmaktan çıkarılarak gündelik dolaşımın içine yerleştirilmek istenmektedir. Burhan Arpad'ın 1947'de kitap satışındaki durgunluğu aile, mektep, çevre, yayın niteliği ve piyasa şartlarının ortak sonucu olarak açıklaması, 1936'da kurulan çerçevenin sonraki yıllarda da geçerliliğini koruduğunu göstermektedir (Arpad, 15 Temmuz 1947, s. 5).

Dizinin sonundaki "günah, bir samur kürk olsa kimse sırtına almaz" değerlendirmesi, cevapların ortak gerilimini özetlemektedir. Okur yazarı, yazar kitapçıyı, kitapçı okuru ve yayınların niteliğini, öğretmen aileyi, hemen herkes ise Maarif Vekâletini sorumlu tutmuştur. Son yazı da çözüm arayışını kurumsal bir noktada bitirerek Maarif Vekâleti ciddi biçimde müdahale etmedikçe tartışmanın sonuç vermeyeceğini ileri sürmüştür (Cumhuriyet, 16 İkinciteşrin 1936, s. 8). Bununla birlikte cevaplar tek bir suçludan çok okuma alışkanlığının beceri, ihtiyaç, zevk, eğitim, erişim ve piyasa arasında kurulan kırılgan bir ilişkiye dayandığını ortaya koymaktadır. 1932'de yeni nesle hangi kitapların okutulacağı sorusuyla belirginleşen yönlendirme düşüncesi, 1936'da kendi sınırlarıyla karşılaşmıştır. Mesele artık yalnız doğru kitapları seçmek değil, mektepte başlayan yönlendirmeyi ailede, kütüphanede, gündelik hayatta ve yayın piyasasında sürdürecek çevrenin neden kurulamadığıdır.

Okumayı Düzenlemek: Derleme, Neşriyat Politikası ve 1940'lara Uzanan Tartışma

Vakit'in 1930'da "Ne Okuyacağız?", *Son Posta*'nın 1932'de "Yeni Nesillere Ne Okutacağız?" sorularıyla açtığı tartışma, eser seçiminin yanında bu eserlerin nasıl üretileceğini, korunacağını ve okura ulaştırılacağını da gündeme getirmiştir. *Cumhuriyet*'in 1936 tarihli dizisi ise pahalı kitap, yetersiz dağıtım, düşük baskı adedi ve reklam eksikliği gibi sorunların devam ettiğini göstererek meselenin yalnız "hangi kitabın" okunacağıyla sınırlı olmadığını ortaya koymuştur (Cumhuriyet, 3 İkinciteşrin 1936, s. 6; 16 İkinciteşrin 1936, s. 8). Aynı dönemde basılı üretimin kayda alınması, kütüphanelerin beslenmesi, çocuk ve gençlik yayınlarının hazırlanması, tercümelerin planlanması, kitap satışının artırılması ve yayıncılığın desteklenmesi devlet politikasının da konusu olmuştur. Bununla birlikte gazete anketleriyle hukukî ve idarî düzenlemeler arasında doğrudan bir nedensellik kurulmamalıdır. Her iki alan, aynı tarihsel sorunları farklı araç ve dillerle ele almıştır.

Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu

21 Haziran 1934'te kabul edilen ve 2 Temmuz 1934 tarihli *Resmî Gazete*'de yayımlanan Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu, neşriyat alanının kurumsal altyapısı bakımından önemli bir eşiktir. Kanun, Türkiye'de basılan her türlü eserden beş nüshanın Maarif Vekâletine teslim edilmesini zorunlu kılmıştır. Derleme kapsamı kitapla sınırlandırılmamış, gazete, dergi, broşür, tez, harita, atlas, nota, gravür, afiş, katalog, takvim ve yıllık gibi farklı basılı ürünler de düzenlemeye dâhil edilmiştir. Eserlerin en geç on beş gün içinde mahallî maarif makamlarına verilmesi ve buradan ilgili kütüphanelere gönderilmesi öngörülmüştür (Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu, 1934, md. 1-3). Toplanan nüshaların kurulması düşünülen Millî Kütüphane ile Ankara Umumî Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul Umumî Kütüphanesi ve İzmir Umumî Kütüphanesi için ayrılması, derlemeyi idarî kaydın ötesinde kütüphane sistemiyle ilişkilendirmiştir. Eserleri teslim alacak, tasnif edecek, kaydedecek ve muhafaza edecek bir teşkilat kurulması ile bibliyografik fihristlerin hazırlanması da bu sistemin parçalarıdır (Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu, 1934, md. 8, 13). Devlet bu düzenlemeyle ülkedeki basılı üretimi görünür ve izlenebilir hâle getirmeyi, yayınların kaybolmasını önlemeyi ve düzenli bibliyografik bilgi oluşturmayı amaçlamıştır. Derleme Kanunu'nu hangi kitapların okunacağını belirleyen veya okumayı sansür yoluyla yönlendiren bir düzenleme olarak değerlendirmek doğru değildir. Kanunun bu çalışma bakımından önemi, yayınların içeriğini seçmesinden çok basılı üretimi kayıt, derleme, bibliyografya ve kütüphane düzeni içine almasıdır. Bununla birlikte düzenleme, önceki anketlerde dile getirilen taleplerle aynı sorun alanına temas etmektedir. *Vakit*'te Şekip Bey millî bir kütüphane kurulmasını, Hıfzı Tevfik Gönensay ise yeni harfli eserlerin ve eski kültürel mirasın kütüphaneler aracılığıyla okura ulaştırılmasını istemiştir (Vakit, 20 Nisan 1930, ss. 1-2; 22 Nisan 1930, ss. 1-2). *Son Posta*'da Kâzım Nami Duru, Selim Sırrı Tarcan ve Ali Canip Yöntem de millî kütüphane, mektep kütüphaneleri ve halka açık okuma mekânları üzerinde durmuşlardır (Son Posta, 21 Kânunusani 1932, ss. 1, 12; 22 Kânunusani 1932, ss. 1, 11; 23 Kânunusani 1932, ss. 1, 11). Kanunun henüz kurulmamış Millî Kütüphane için bir nüsha ayırması, anketlerde temenni düzeyinde kalan millî koleksiyon düşüncesinin hukukî ve maddi altyapı kazanmaya başladığını düşündürmektedir. Bu bağlantının sınırları da önemlidir. Beş merkezî kütüphaneye nüsha gönderilmesi, kitabın ülke çapında dolaşıma girdiği veya geniş halk kesimlerine ulaştığı anlamına gelmemektedir. İki yıl sonraki *Cumhuriyet* dizisinde taşrada kitapçı bulunmaması, kütüphanelerin elverişsiz çalışma saatleri, yüksek fiyatlar ve tanıtım eksikliği hâlâ temel sorunlardır. Hüseyin Cahit, ucuz kitabın dahi tek başına okur yaratamayacağını belirtmiş, 15 Kasım tarihli yazıda halk odaları, gezici kütüphaneler ve daha elverişli okuma mekânları önerilmiştir (Cumhuriyet, 11 İkinciteşrin 1936, s. 6; 15 İkinciteşrin 1936, s. 7). Derleme, kitabın bibliyografik mevcudiyetini ve kurumsal hafızadaki yerini pek tabii güvence altına alabilirdi fakat toplumsal dolaşımını, satın alınabilirliğini ve gündelik hayatta kullanılmasını kendiliğinden sağlayamazdı.

Birinci Türk Neşriyat Kongresi

Matbuatta dile getirilen meselelerin daha kapsamlı bir yayın politikası içinde bir araya getirilmesi bakımından Birinci Türk Neşriyat Kongresi başlıca dönüm noktalarından biridir. 1-5 Mayıs 1939 tarihli Kongre, devlet kurumlarının

temsilcilerini, öğretmenleri, üniversite mensuplarını, yazarları, gazetecileri, matbaacıları, yayıncıları ve kitapçıları aynı çalışma zemininde buluşturmuştur. Kongrenin amacı resmî ve özel yayın faaliyetlerinin durumunu incelemek, temel sorunları belirlemek ve gelecekteki neşriyat politikasının esaslarını ortaya koymaktı (Maarif Vekilliği, 1939, ss. 1-5). Basım, Yayın ve Satış İşleri; Dilekler; Edebî Mülkiyet; Gençlik ve Çocuk Edebiyatı; Mükâfat, Yardım ve Propaganda İşleri; Neşriyat Programı ve Tercüme İşleri gibi encümenler, gazete anketlerinde farklı kişilerin önerileri olarak kalan meseleleri rapor, program, bütçe ve teşkilat dili içinde yeniden düzenlemiştir. Anketlerde "yapılmalıdır" biçiminde ifade edilen talepler, Kongre'de yayını hazırlayacak kurum, finansman ve dağıtım yollarıyla birlikte düşünülmüştür. *Son Posta* anketiyle Kongre arasındaki süreklilik yalnız konularda değil, aktörlerde de görülmektedir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu Gençlik ve Çocuk Edebiyatı Encümeninin başkanlığını üstlenmiş, Ali Canip Yöntem aynı encümende görev almış, Kâzım Nami Duru Dilekler Encümenine katılmıştır. 1932'de neşriyat meselesinin yalnız basım ve satıştan ibaret olmadığını, nitelikli eserlerin yazılması gerektiğini belirten Hasan Âli Yücel ise 1939'da Maarif Vekili sıfatıyla Kongrenin çerçevesini açıklamıştır (Son Posta, 21 Kânunusani 1932, ss. 1, 12; 22 Kânunusani 1932, ss. 1, 11; 24 Kânunusani 1932, ss. 1, 11). Bu devamlılık, yeni okurun yetiştirilmesi meselesinin gazete sütunlarından idarî çalışma alanına taşınırken benzer kültür ve eğitim aktörleri tarafından ele alındığını göstermektedir. Neşriyat Programı Encümeninin çalışma alanı, 1930'dan beri sorulan "Ne Okuyacağız?" sorusuna kurumsal ölçekte cevap verme arayışı olarak değerlendirilebilir. Ansiklopedi ve sözlükler, yükseköğretim kitapları, ihtisas eserleri, monografiler, halk yayınları, köylerde okuma zevkinin geliştirilmesi, eski harfli basma ve yazma eserler ile çocuk ve gençlik yayınları aynı program içinde ele alınmıştır. *Vakit*'te Şükûfe Nihal, Peyami Safa, Suat Derviş ve Ali Ekrem'in eski edebiyata ilişkin farklı tercihleri, yeni okurun geçmişle hangi metinler aracılığıyla ilişki kuracağı konusunda uzlaşma bulunmadığını göstermişti (Vakit, 25 Nisan 1930, ss. 1, 6; 28 Nisan 1930, ss. 1-2; 4 Mayıs 1930, ss. 1, 3; 5 Mayıs 1930, ss. 1-2). Kongre bu görüş ayrılıklarını sona erdirmemiş fakat kültürel mirasın tespiti ve yeni harflere aktarılmasını kişisel kanon listelerinin ötesinde sistemli bir neşriyat meselesi olarak tanımlamıştır.

Gençlik ve Çocuk Edebiyatı Encümeni de *Son Posta*'nın merkezindeki "yeni nesil" kavramını daha ayrıntılı bir yaş ve eğitim tasnifine bağlamıştır. Okul öncesi, okul dönemi ve okul sonrası ihtiyaçlar ayrı ayrı ele alınmış, öğretici kitapların yanında çocuk edebiyatı, çocuk ansiklopedileri, coğrafya kitapları, inkılabı anlatan eserler ve dünya çocuk edebiyatından tercümeler önerilmiştir (Kuşçi, 2021, s. 304). *Son Posta*'nın eski harfleri bilmeden yetişecek ortaokul ve lise öğrencileri üzerinden tanımladığı yeni nesil, Kongre'de farklı gelişim dönemlerinde farklı yayınlara ihtiyaç duyan bir okur kitlesine dönüşmüştür. Okuma repertuvarının yaşa, eğitim basamağına ve pedagojik amaca göre düzenlenmesi, 1932'deki sorunun daha ayrıntılı bir yayın politikası dili kazanmasıdır. Basım, Yayın ve Satış İşleri Encümeni ise *Cumhuriyet* dizisindeki piyasa sorunlarını somut tedbirler çerçevesinde ele almıştır. Düşük baskı adetlerinin fiyatları yükseltmesi, ülke çapında düzenli bir bayi ağının bulunmaması, yayıncı-kitapçı ilişkilerindeki sorunlar, reklam yetersizliği, kâğıt ve posta masrafları başlıca gündem maddeleridir. Merkezî bir dağıtım şirketi kurulması, ilçe ve bucaklarda bayilikler oluşturulması, gazetelerde bibliyografya sütunları açılması, neşriyatın radyo ve sinemayla tanıtılması, kâğıda gümrük kolaylığı sağlanması, posta ücretlerinin düşürülmesi ve yayıncılığın krediyle desteklenmesi önerilmiştir (Kuşçi, 2021, ss. 301-302). Reşat Nuri'nin taşradaki kitapçı ve dağıtım eksikliği, Mazhar Osman'ın tanıtım yetersizliği, Hüseyin Cahit'in neşriyat kataloglarına duyulan ihtiyaç ve kitapçı Halit'in reklam ile satış ağı hakkındaki tespitleri, Kongre'de bir sektör politikası meselesi olarak karşılık bulmuştur (Cumhuriyet, 3 İkinciteşrin 1936, s. 6; 9 İkinciteşrin 1936, s. 7; 11 İkinciteşrin 1936, s. 6; 16 İkinciteşrin 1936, s. 8). Kitabın okunması, kâğıttan baskıya, tanıtımdan bayilik sistemine uzanan bir dolaşım zinciri içinde düşünülmüştür. Mükâfat, Yardım ve Propaganda İşleri Encümeni de edebî ve ilmî eserlerin ödüllendirilmesi, yazarlara ve yayıncılara maddi yardım sağlanması, tenkit ve tanıtım faaliyetlerinin güçlendirilmesi, gezici sergiler düzenlenmesi ve kahvehanelerde kitaplıklar kurulması üzerinde durmuştur (Kuşçi, 2021, s. 305). Bu teklifler, *Son Posta*'nın Maarif Vekâleti bütçesinin genişletilmesi, özel teşekküllerin desteklenmesi, matbuatın kitaplara daha fazla yer ayırması, kitap sergileri, günleri ve haftaları düzenlenmesi yönündeki önerilerini kurumsal bir program içinde bir araya getirmiştir (Son Posta, 27 Kânunusani 1932, ss. 1, 11; 28 Kânunusani 1932, ss. 1, 15). Okurun yalnız okulda veya büyük kütüphanelerde değil, gündelik hayatın farklı mekânlarında kitapla karşılaşması amaçlanmıştır.

Birinci Türk Neşriyat Kongresi bütün yayın sorunlarını çözen eksiksiz bir plan olarak görülmemelidir. Kararların önemli bölümü tavsiye niteliğinde kalmış ve tekliflerin tamamı aynı ölçüde uygulanamamıştır. Kongrenin tarihsel önemi, neşriyat alanını üretim, içerik, tercüme, dağıtım, satış ve tanıtım aşamalarıyla bir bütün olarak kavramasında aranmalıdır. Ayrıca katılımcı çevresi gazete anketlerinden geniş olsa da okur, burada da doğrudan konuşan bir özne olmaktan çok ihtiyaçları uzmanlar tarafından tanımlanan bir

toplumsal kategori olarak kalmıştır. *Son Posta*'daki uzman merkezli yaklaşım, Kongre'de daha ayrıntılı ve kurumsal bir biçim kazanmıştır.

Tercüme Faaliyeti ve *Akşam*'ın 1940 Anketi

Tercüme İşleri Encümeni, 1930'dan beri devam eden tercüme tartışmasını belirli bir çalışma programına bağlamıştır. Hatırlanacağı üzere *Vakit*'te Kâzım Nami Duru ve Yusuf Şerif, tercümenin kişisel tercihlere veya tesadüfi yayın girişimlerine bırakılamayacağını, uzmanların görev aldığı düzenli bir teşkilata ihtiyaç bulunduğunu belirtmişlerdi (Vakit, 24 Nisan 1930, ss. 1, 6; 3 Mayıs 1930, ss. 3, 5). Kongre'de ise Almanca, Fransızca, İngilizce, Latince ve Yunancadan çevrilecek eserlerin belirlenmesi, dünya klasiklerinin bir program dâhilinde Türkçeye kazandırılması, daimî bir tercüme bürosu kurulması ve bu faaliyeti destekleyecek süreli bir yayın çıkarılması üzerinde durulmuştur (Maarif Vekilliği, 1939, ss. 125-127). Tercüme Heyetinin 28 Şubat 1940'ta toplanması ve aynı yıl *Tercüme* dergisinin yayımlanmaya başlaması, programın en görünür sonuçlarındandır. Bu gelişme, 1930'daki anket önerilerinin doğrudan ve kesintisiz biçimde uygulanmasından ziyade, aynı ihtiyacın giderek kurumsal bir nitelik kazanması olarak değerlendirilmelidir. Tercüme, yeni okura yabancı kitap sunmanın ötesinde onun karşılaşacağı dünya edebiyatı repertuvarını seçme ve düzenleme aracına dönüşmüştür. Kurumsal bir tercüme programının kurulması, edebî repertuvar üzerindeki tartışmayı sona erdirmemiştir. *Akşam*'da 13 Kânunusani 1940'ta başlayan ve Şevket Rado tarafından yürütülen "Edebiyatta Yeniler mi Eskiler mi?" soruşturması, meselenin edebiyat çevrelerindeki başka bir görünümünü sunmaktadır. Yusuf Ziya Ortaç'la başlayan dizide Orhan Seyfi Orhon, Mithat Cemal Kuntay, Halid Fahri Ozansoy, Şükûfe Nihal, Burhan Cahit Morkaya, Mahmut Yesari, Nurullah Ataç ve Necip Fazıl Kısakürek'in görüşlerine başvurulmuştur. Tartışmanın çıkış noktası genç edebiyatçıların tanınmış isimleri edebiyat sahasından çekilmeye çağırmaları ve yerleşik şöhretlerin yeni kuşağın önünü kapatıp kapatmadığı sorusudur (Akşam, 13 Kânunusani 1940, s. 5; 14 Kânunusani 1940, s. 5; 17 Kânunusani 1940, s. 5). *Akşam*'daki tartışma çocuk eğitiminden doğrudan söz etmese de yeni okurun karşılaşacağı edebî repertuvarla ilgilidir. Eski ve yeni ayrımı, hangi yazarların edebî değer taşımaya devam ettiği, şöhretin eserle mi yoksa matbuattaki görünürlükle mi kurulduğu ve genç yazarlara ne ölçüde yer verilmesi gerektiği sorularını doğurmuştur. Nurullah Ataç, hiçbir edebiyatçının başka bir yazara artık yazmamasını söyleme hakkına sahip olmadığını, hükmün okurun tercihine bırakılması gerektiğini savunmuştur (Akşam, 24 Kânunusani 1940, s. 5). Şevket Rado, yenilik iddiasının tek başına edebî değer oluşturmadığını ve gerçek sanat eserlerinin "eski" ilan edilerek ortadan kaldırılamayacağını ileri sürmüş, Necip Fazıl da kuşak kavramını ve geçmişten geleceğe aktarılacak edebî çizgiyi yeniden tanımlamaya çalışmıştır (Akşam, 26 Kânunusani 1940, s. 5; 29 Kânunusani 1940, s. 3; 30 Kânunusani 1940, s. 5).

Derleme Kanunu basılı üretimin kaydını ve korunmasını, Neşriyat Kongresi üretim ile dolaşımın programlanmasını, tercüme faaliyeti ise dünya edebiyatından seçilecek repertuvarın kurumsallaşmasını hedeflemiştir. *Akşam*'ın anketi, bu düzenlemelere rağmen edebî değeri ve kültürel mirasın sınırlarını belirleme yetkisinin tartışmalı kalmayı sürdürdüğünü gösterir. Okuma meselesi bu aşamada devlet, okul, kütüphane, yayıncı, kitapçı, yazar, eleştirmen ve matbuat arasında kurulan çok katmanlı bir kültür politikası alanına dönüşmüştür.

Sonuç

1930'lar matbuatındaki okuma tartışmaları, Harf İnkılâbı sonrasında yalnız yeni yazının öğretilmesiyle yetinilmediğini, bu yazıyla nasıl bir kültürel ilişkinin kurulacağının da sorgulandığını ortaya koymaktadır. Okuryazarlığın yaygınlaştırılması yeni okurun oluşması için gerekli olmakla birlikte yeterli görülmemiştir. Harfleri çözebilen bireyin hangi kitaplarla karşılaşacağı, geçmişin kültürel mirasından neleri devralacağı, dünya edebiyatına hangi tercümeler aracılığıyla açılacağı ve okumayı okul hayatının ötesine nasıl taşıyacağı ayrı bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. "Yeni okur" arayışı bu nedenle teknik okuryazarlıktan kültürel yeterlilik, seçme kabiliyeti ve süreklilik gösteren bir okuma alışkanlığı beklentisine doğru genişlemiştir. *Vakit*'in 1930 tarihli "Ne Okuyacağız?" soruşturması, bu dönüşümün ilk aşamasını temsil etmektedir. Sorunun öznesi olan "biz", yaşı ve eğitim durumu belirlenmemiş geniş bir okur topluluğuna işaret etmektedir. Ancak bu topluluğun önünde hazır ve ortaklaşa kabul edilmiş bir kitap dünyasının bulunmadığı düşünülmektedir. Yeni harflerle basılacak eserlerin belirlenmesi, eski edebiyatın seçilerek aktarılması, tercümelerin planlanması ve çocuklarla halk için yayınlar hazırlanması yönündeki teklifler, yeni okurun kültürel çevresinin henüz kurulmakta olduğunu gösterir. Buradaki temel kaygı yalnız kitap sayısını artırmak değil, millî kültürle dünya edebiyatı arasında ilişki kurabilecek nitelikli bir repertuvar oluşturmaktır.

Son Posta'nın 1932'de yönelttiği "Yeni Nesillere Ne Okutacağız?" sorusu, tartışmanın öznesini ve yönünü değiştirmiştir. *Vakit*'teki genel "biz"in yerini, eski yazıyı öğrenmeden yetişen ve kitap ihtiyacı giderek görünür hâle gelen çocuklarla gençler almıştır. "Okumak"tan "okutmak"a geçiş, kültürel repertuvar meselesini açık biçimde pedagojik bir yönlendirme sorununa dönüştürmüştür. Yeni neslin ana dilinde güçlü bir okuma becerisi kazanması, millî eserlerle

tanışması, dünya kültürüne ulaşması ve okuma zevki edinmesi beklenirken bu sürecin sorumluluğu öğretmen, aile, yazar, yayıncı ve devlete dağıtılmıştır. Yeni okur artık yalnız önüne kitap konulacak kişi değil, uygun eserler ve okuma çevreleri aracılığıyla yetiştirilmesi gereken bir kültürel öznedir. *Cumhuriyet*'in 1936 tarihli "Niçin Kitab Okunmuyor?" dizisi, önceki yönlendirme programlarının karşısına daha temel bir güçlük çıkarmıştır. Dört yıl önce yeni nesle hangi eserlerin okutulacağı tartışılırken artık bütün eğitim ve yayın çabalarına rağmen kitabın neden gündelik bir ihtiyaç hâline gelemediği sorulmaktadır. Bu yön değişimi kitap üretmekle okur üretmek arasındaki mesafeyi gözler önüne sermiştir. Okumama olgusu yalnız cehalet veya isteksizlikle açıklanmamış, çocuklukta kalıcı bir okuma zevki kazandırılamaması, ailenin ve mektebin yetersizliği, kütüphanelerin erişilebilir olmaması, kitap fiyatları, düşük baskı adetleri, dağıtım ağının zayıflığı ve yayınların niteliği birlikte değerlendirilmiştir. Sürekli okurluğun zaman, mekân, maddi imkân, kültürel teşvik ve nitelikli yayınların kesişiminde oluşabilecek toplumsal bir pratik olduğu anlaşılmıştır. 1934-1940 arasındaki kurumsal gelişmeler, aynı sorun alanını hukukî ve idarî araçlarla düzenleme girişimini yansıtmaktadır. Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanunu, basılı üretimi kayıt, bibliyografya ve kütüphane sistemi içine alarak yayın alanının kurumsal hafızasını güçlendirmiştir. Birinci Türk Neşriyat Kongresi ise çocuk edebiyatı, tercüme, kültürel miras, yayın programı, kitap fiyatı, satış, dağıtım ve tanıtım meselelerini ortak bir neşriyat politikası çerçevesinde bir araya getirmiştir. Tercüme faaliyetinin daimî bir teşkilata ve belirlenmiş eser programına bağlanması da yeni okurun karşılaşacağı dünya edebiyatı repertuvarını sistemleştirme çabasının sonucudur. Bununla birlikte bu düzenlemeler yayınların kaydedilmesini, korunmasını ve üretilmesini sağlayabilse de geniş bir okur kitlesi tarafından benimsenmesini güvence altına alamamıştır. Bibliyografik mevcudiyet ile toplumsal dolaşım, kitap üretimi ile okuma alışkanlığı arasındaki fark varlığını korumuştur.

Bu süreç, yeni okur idealindeki temel gerilimi de açığa çıkarmaktadır. Bir taraftan okurun kitap seçebilmesi, edebî değer hakkında hüküm verebilmesi ve okumayı kendi gündelik hayatının parçasına dönüştürmesi beklenmiştir. Diğer taraftan ihtiyaç duyacağı eserler, kültürel mirasla kuracağı ilişki ve okuma zevkinin sınırları çoğunlukla eğitimciler, yazarlar, eleştirmenler ve devlet kurumları tarafından belirlenmiştir. Yeni okur bağımsız bir kültürel özne olarak tahayyül edilirken sürekli yönlendirilmesi gereken bir hedef kitle olarak da ele alınmıştır. Gazete anketlerinde halkın, çocukların ve sıradan okurların sesine sınırlı ölçüde yer verilmesi bu gerilimin en açık göstergelerindendir. Matbuat ise yalnız mevcut okuma sorunlarını kaydeden bir araç değildir. Soruları formüle ederek, konuşacak kişileri seçerek ve çözüm önerilerini kamuoyuna taşıyarak yeni okur tasavvurunun kuruluşuna katılmıştır. Bu nedenle anketler, toplumun gerçek okuma davranışlarını eksiksiz biçimde gösteren veri kümelerinden ziyade, kültür çevrelerinin nasıl bir okur yetiştirmek istediklerini ve bu hedefin önünde hangi engelleri gördüklerini açıklayan metinlerdir. Erken Cumhuriyet'in "yeni okuru", nihayetinde yalnız yeni harfleri çözebilen okuryazar birey değildir. Ondan belirli bir kültürel repertuvarla karşılaşması, nitelikli kitaplar arasında seçim yapabilmesi, okuma zevki geliştirmesi ve kitabı gündelik hayatının sürekli bir unsuru hâline getirmesi beklenmiştir. Matbuattaki tartışmalar, bu okur idealinin kuruluşunu olduğu kadar ekonomik eşitsizlikler, yetersiz dolaşım ağları, okul sonrasında sürdürülemeyen okuma ilgisi ve uzman merkezli yönlendirme anlayışı tarafından belirlenen toplumsal sınırlarını da görünür kılmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.
Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

Resmî Yayınlar

Basma yazı ve resimleri derleme kanunu. *Resmî Gazete*, 2 Temmuz 1934, Sayı 2741, ss. 4076-4077.

Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü. (1937). *20 İlkteşrin 1935 Genel nüfus sayımı: Türkiye nüfusu* (Cilt 60, Neşriyat No. 75). Mehmet İhsan Basımevi.

Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü. (1929). *28 Teşrinievvel 1927 Umumî Nüfus Tahriri* (Fasikül III, Neşriyat No. 7). Başvekâlet Müdevvenat Matbaası.

Maarif Vekilliği. (1939). *Birinci Türk Neşriyat Kongresi (1-5 Mayıs 1939): Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları*. Maarif Vekilliği Neşriyat Müdürlüğü.

Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkında kanun. *Resmî Gazete*, 3 Kasım 1928, Sayı 1030, ss. 5998-6003.

Süreli Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Hakimiyeti Milliye

Memleket

Milliyet

Son Posta

Vakit

Yeni Adam

Telif Eserler

Arpad, B. (1947, 15 Temmuz). Kitap satışı niçin artmıyor? *Memleket*.

Ataç, N. (1936, 19 Kânunuevvel). Niçin okumuyoruz? *Akşam*.

Avni, H. (1934, 22 Kânunusani). Niçin Kitap Okumuyorlar? *Yeni Adam*.

Bradbury, R. (2018). *Fahrenheit 451*. İthaki Yayınları.

Burke, P. (2001). *Gutenberg'den Diderot'ya bilginin toplumsal tarihi* (M. Tunçay, Çev.). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Büyükboyacı, Ş. (2024). Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne harf inkılâbı. *SDU International Journal of Educational Studies*, *11*(2), 98-118. https://doi.org/10.33710/sduijes.1571007

Çiçek, N., & Kabakulak, N. (2018). Harf Devrimi'nin ardından istanbul kitapçılarının yaşadıkları zorluklar nedeniyle hükûmetten yardım talepleri. *Türkiyat Mecmuası*, *28*(2), 1-18. https://doi.org/10.18345/iuturkiyat.497467

Çoruk, A. Ş. (2017). *Örnek bir vak'a ışığında Abdülhamit döneminde kitap ve dergi sansürü*. Kitabevi.

Demirel, F. (2007). *II. Abdülhamid döneminde sansür*. Bağlam Yayıncılık.

Duru, K. N. (1938, 14 İkincikânun). Kitap okuma zevki yaratmalıyız! *Cumhuriyet*.

Eisenstein, E. L. (2025). *Erken modern Avrupa'da matbaa devrimi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Erken, M. (2023). *Geç Osmanlı döneminde matbaa ve kitap yayıncılığı (1857-1888).* (Tez No: 784227]. [Doktora tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü]. Yök Tez Merkezi.

Erünsal, İ. E. (2013). *Osmanlılarda sahaflık ve sahaflar*. Timaş Yayınları.

Erünsal, İ. E. (2015). *Osmanlılarda kütüphaneler ve kütüphanecilik: tarihi gelişimi ve organizasyonu*. Timaş Yayınları.

Fischer, S. R. (2020). *Okumanın tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Fortna, B. C. (2013). *Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemlerinde okumayı öğrenmek.* (M. Beşikçi, Çev.). Koç Üniversitesi Yayınları.

Gökşen, E. (2023). Erken Cumhuriyet döneminde kültür sanatın gazetelerdeki izdüşümü: anketler. G. Kurt (Ed.), *Filoloji Alanında Uluslararası Araştırma ve Değerlendirmeler* (ss. 153-166). Serüven Yayınevi.

Gündüz, M. (2023). *Türkiye'de ders kitapları tarihi*. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Kırpık, G., & Tokdemir, M. A. (2020). *Talim ve Terbiye Kurulu Kararları (1925-1928)*. Türk Tarih Kurumu.

Kuşçi, A. (2021). Cumhuriyet yayıncılığının ilk planlaması: Birinci Türk Neşriyat Kongresi (2-5 Mayıs 1939). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, *9*(29), 295-315. https://doi.org/10.33692/avrasyad.1035719

Labarre, A. (1990). *Kitabın tarihi*. İletişim Yayınları.

Manguel, A. (2025). *Okumanın tarihi*. Yapı Kredi Yayınları.

Nafiz, F. (1930, 19 Mayıs). Niçin okumuyoruz? *Hakimiyeti Milliye*.

Sabev, O. (2006). *İbrahim Müteferrika ya da ilk Osmanlı matbaa serüveni, 1726-1746: Yeniden değerlendirme*. Yeditepe Yayınevi.

Schopenhauer, A. (2025). *Okumak, yazmak ve yaşamak üzerine*. Say Yayınları.

Tonga, N. (Haz.). (2024). *Ne okuyacağız? Yeni nesillere ne okutacağız? Harf İnkılâbı'nın gölgesinde okuma kültürü üzerine iki anket*. Çolpan Kitap.

Turan, M. (2026). Cumhuriyet ve yeni nesillerin okuma kültürü üzerine bir değerlendirme. *Mülkiye Dergisi*, *50*(2), 692-702. https://doi.org/10.25064/mulkiye.1866423

Üstel, F. (2008). *"Makbul Vatandaş"ın peşinde: II. Meşrutiyet'ten bugüne vatandaşlık eğitimi*. İletişim Yayınları.

Yanardağ, A. (2018). Erken Cumhuriyet dönemi millî eğitim tartışmalarında Ali Haydar Bey'in "Millî Terbiye" başlıklı raporu. *Atatürk Yolu Dergisi*, *63*, 387-418.

Ziya, Y. (1932, 17 Teşrinisani). *İki şöhret*. Cumhuriyet.